

Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
Νεώτερη και Σύγχρονη Ελληνική Ιστορία

Πτυχιακή / Διπλωματική Εργασία
**Κυπριακό Ζήτημα (1952-1960): Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις
και ο βρετανικός παράγοντας**

Κωνσταντίνος Κουφίδης

Επιβλέπων καθηγητής: Αλέξανδρος Ναυπλιώτης

Πάτρα, Ιούλιος 2024

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή Κουφίδη Κωνσταντίνου που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

***Κυπριακό Ζήτημα (1952-1960): Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις και ο
βρετανικός παράγοντας***

Κωνσταντίνος Κουφίδης

Επιτροπή Επίβλεψης Πτυχιακής / Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:

Αλέξανδρος Ναυπλιώτης

Συν-Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Ελευθερία Μαντά

Συνεξεταστής Καθηγητής:

Διονύσιος Χουρχούλης

Πάτρα, Ιούλιος 2024

«Στην οικογένειά μου»

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Αντικείμενο μελέτης της παρούσας διπλωματικής εργασίας θα αποτελέσει το Κυπριακό ζήτημα της περιόδου 1952–1960, από την περίοδο της διεθνοποίησης του από την ελληνική κυβέρνηση Παπάγου μέχρι την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Κυπριακής Δημοκρατίας μετά την υπογραφή των Συμφωνιών Ζυρίχης – Λονδίνου μεταξύ της Ελλάδας, της Τουρκίας και της Μεγάλης Βρετανίας. Συγκεκριμένα, θα αναλυθούν τα σημαντικότερα πολιτικά γεγονότα της συγκεκριμένης χρονικής περιόδου, οι σχέσεις που δημιουργήθηκαν και εξελίχθηκαν μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, και, τέλος, ο ρόλος της Μεγάλης Βρετανίας στις προσπάθειες αναζήτησης λύσεως στο Κυπριακό πρόβλημα.

Η διπλωματική εργασία έχει ως σκοπό να εντοπίσει τα ιστορικά εκείνα γεγονότα που χάραξαν την πορεία του Κυπριακού ζητήματος, από την πρώτη στιγμή της διεθνοποίησής του μέχρι την ημέρα της ανεξαρτησίας της νήσου. Επίσης, καταγράφει τις πολιτικές σκοπιμότητες των άμεσα ενδιαφερόμενων κρατών, τις ενέργειές τους και τα αποτελέσματα που είχαν αυτές στις μεταξύ τους σχέσεις. Τέλος, περιλαμβάνει αναλύσεις και κριτικές σχετικά με τη στάση και τις αποφάσεις των ενδιαφερόμενων κρατών στον αγώνα επικράτησής τους επί του Κυπριακού ζητήματος.

Η εργασία αποτελείται από πέντε κεφάλαια: Το πρώτο κεφάλαιο αποτελεί τον πρόλογο της εργασίας, στον οποίο περιγράφεται συνοπτικά η γένεση και η πορεία του Κυπριακού, από την περίοδο της Ελληνικής επανάστασης μέχρι τις εκλογές του 1952. Το δεύτερο κεφάλαιο περιλαμβάνει τα γεγονότα της κυβερνήσεως Παπάγου (1952 - 1955), το τρίτο κεφάλαιο τα γεγονότα της πρώτης κυβερνήσεως Καραμανλή (1956 – 1958) και το τέταρτο κεφάλαιο τα γεγονότα της δεύτερης κυβερνήσεως Καραμανλή (1958 – 1961). Στα συγκεκριμένα κεφάλαια, επίσης, αναλύονται οι ελληνοτουρκικές σχέσεις και ο βρετανικός παράγοντας. Στο πέμπτο κεφάλαιο αναπτύσσεται συνοπτικά το γεγονός της ανεξαρτησίας της Κύπρου και μια γενική αποτίμηση, ενώ το έκτο κεφάλαιο περιλαμβάνει γενικά συμπεράσματα.

Λέξεις – Κλειδιά: Κυπριακό Ζήτημα, Ελληνοτουρκικές σχέσεις, Βρετανικός παράγοντας

ABSTRACT

The object of study of this Master's thesis will be the Cyprus issue of the period 1952–1960, i.e. from the period of its internationalization by the Greek government of Papagos until the declaration of the independence of the Republic of Cyprus after the signing of the Zurich-London Agreements between Greece, Turkey and Great Britain. Specifically, the most important political events of the specific period, the relations that were created and developed between Greece and Turkey, and, finally, the role of Great Britain during the efforts to find a solution to the Cyprus problem will be analyzed.

This Master's thesis aims to identify the historical events that have shaped the course of the Cyprus issue, from the first moment of its internationalization to the day of the island's independence. It also records the political intentions of the States directly concerned, their actions and the effects these have had on relations between them. Finally, there is criticism of the attitude and decisions of the states concerned in their struggle for dominance over the Cyprus issue.

The thesis consists of five chapters: The first chapter is the introduction, which briefly describes the genesis and course of the Cyprus problem, from the period of the Greek Revolution to the elections of 1952. The second chapter covers the events of the Papagos' government (1952-1955), the third chapter the events of the first Karamanlis' government (1956-1958) and the fourth chapter the events of the second Karamanlis' government (1958-1961). The Greek-Turkish relations and the British factor are also analysed in these chapters. The fifth chapter summarises the fact of Cyprus' independence and gives a general assessment, while the sixth chapter includes general conclusions.

Keywords: The Cyprus issue, Greek-Turkish relations, British factor

Περιεχόμενα:

Περίληψη.....	5
Abstract.....	6
Περιεχόμενα.....	7
Συντομογραφίες & Ακρωνύμια.....	8
1. Πρόλογος: Η έγερση του Κυπριακού.....	9
1.1. Η γένεση του Κυπριακού: 1821-1949	9
1.2. Ελλάδα και Κυπριακό: 1949-1952.....	11
2. Η περίοδος κυβέρνησης Παπάγου : 1952-1955.....	14
2.1. Πρώτες ενέργειες Παπάγου.....	15
2.2. Μεταξύ των δύο προσφυγών.....	16
2.3. Ο βρετανικός παράγοντας.....	18
2.4. Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις.....	20
2.5 Αναλύσεις/ συμπεράσματα.....	21
3. Η πρώτη περίοδος κυβέρνησης Καραμανλή: 1956-1958.....	23
3.1. Προς τις εκλογές του 1956 και οι συζητήσεις Χάρντινγκ-Μακάριου.....	23
3.2. Από την εξορία στο σχέδιο Ράντκλιφ.....	25
3.3. Το σχέδιο Φουτ και η τέταρτη προσφυγή.....	27
3.4 Ο βρετανικός παράγοντας.....	29
3.5 Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις.....	32
3.6. Αναλύσεις/ συμπεράσματα.....	35
4. Η δεύτερη περίοδος κυβέρνησης Καραμανλή: 1958-1961.....	38
4.1. Το σχέδιο Μακμίλαν και η παρέμβαση Σπάακ.....	38
4.2. Από την τελευταία προσφυγή στις συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου.....	40
4.3. Ο βρετανικός παράγοντας.....	44
4.4. Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις.....	45
4.5. Αναλύσεις/ Συμπεράσματα.....	47
5. Η Κύπρος Ανεξάρτητο κράτος – Αποτίμηση.....	49
6. Συμπεράσματα.....	51
Βιβλιογραφία.....	53

Συντομογραφίες & Ακρωνύμια

ΕΔΑ	Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά
ΕΟΚΑ	Εθνική Οργάνωσις Κυπρίων Αγωνιστών
ΕΠΕΚ	Εθνική Προοδευτική Ένωσις Κέντρου
ΕΡΕ	Εθνική Ριζοσπαστική Ένωσις
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
NATO	North Atlantic Treaty Organization

1. Πρόλογος: Η Έγερση του Κυπριακού

Το Κυπριακό ζήτημα, ο δυσκολότερος διπλωματικός αγώνας που έδωσε σε διεθνές επίπεδο η Ελλάδα από την μεταπολεμική περίοδο και μετά, βρίσκεται μέχρι και σήμερα στην κατηγορία εκείνη των αντιπαραθέσεων που παραμένουν άλυτες. Στη βάση του αποτελεί μια εθνοτική διένεξη, δηλαδή μια σύγκρουση μεταξύ δύο εθνοτικών ομάδων με σκοπό την εφαρμογή ή μη της αρχής της αυτοδιάθεσης, που θα οδηγούσε στην ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, η οποία έφερε στο προσκήνιο την ένοπλη βία και δημιούργησε προβλήματα ως προς την αναζήτηση λύσεως με ειρηνικό τρόπο. Επίσης, το Κυπριακό αποτέλεσε διεθνή σύγκρουση και διεθνές πρόβλημα, ιδίως με τη Μεγάλη Βρετανία και την Τουρκία, παρασύροντας την ελληνική διπλωματία σε επικίνδυνα μονοπάτια.¹

1.1. Η γένεση του Κυπριακού: 1821-1949

Αν και το Κυπριακό τέθηκε το 1950 με το δημοψήφισμα που οργανώθηκε από τον Μακάριο, στην ουσία υπό την ειδική μορφή της επιθυμίας των Ελληνοκυπρίων για ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα υπάρχει από την περίοδο της ελληνικής ανεξαρτησίας. Ο τότε Αρχιεπίσκοπος της Κύπρου Κυπριανός (1810-1821), αν και θεωρούσε ότι μια εξέγερση στην τότε τουρκοκρατούμενη Κύπρο ήταν καταδικασμένη σε αποτυχία, συμμετείχε στη Φιλική Εταιρεία προσφέροντας οικονομική βοήθεια. Σύντομα, οι επαφές του με τους Έλληνες επαναστάτες προδόθηκαν, με αποτέλεσμα να συλληφθεί και να αποκεφαλιστεί. Έτσι, η επανάσταση στην Κύπρο έληξε πολύ σύντομα.² Η εφαρμογή αυστηρών μέτρων από την τουρκική διοίκηση κατά την περίοδο 1830 με 1878 περιόρισε σημαντικά οποιαδήποτε σοβαρή εκδήλωση εθνικισμού.³

Όταν το 1878 υπογράφεται η Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, η Οθωμανική αυτοκρατορία, απειλούμενη από τη Ρωσία, πείθεται να παραχωρήσει την Κύπρο στη Βρετανία με αντάλλαγμα στρατιωτική βοήθεια και οικονομικές αποζημιώσεις.⁴ Η Βρετανία ανέλαβε το νησί τον Ιούλιο του 1878, στο πλαίσιο των αποφάσεων του Συνεδρίου του Βερολίνου. Η Οθωμανική αυτοκρατορία διατήρησε την επικυριαρχία της μέχρι το 1914. Η

¹ Ηρακλείδης, Α., *Κυπριακό πρόβλημα 1947-2004, Από την Ένωση στη Διχοτόμηση*, Ι.Σιδέρης, Αθήνα 2006, σ. 25-26.

² Αβέρωφ-Τοσίτσας, Ε., *Ιστορία χαμένων ευκαιριών (κυπριακό, 1950-1963)*, α' τόμος, Εστία, Αθήνα 1981, σ. 9-10.

³ Τερλέξης, Π., *Διπλωματία και πολιτική του Κυπριακού*, Κέδρος, Αθήνα 2004, σ. 54.

⁴ Σακελλαρόπουλος, Σπ., *Ο κυπριακός κοινωνικός σχηματισμός (1191-2004), από τη συγκρότηση στη διχοτόμηση*, εκδόσεις Τόπος, Αθήνα 2017, σ. 111-112.

άφιξη των Βρετανών γέννησε ελπίδες στους Ελληνοκύπριους για ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, κατά το πρότυπο των Ιονίων νήσων. Από την πρώτη στιγμή με υπομνήματα και ειρηνικές διαδηλώσεις δήλωναν την επιθυμία για την εύρεση μιας ευνοϊκής λύσης στο πρόβλημά τους. Όταν η Υψηλή Πύλη τάχθηκε με το μέρος της Αυστροουγγαρίας και της Γερμανίας το 1914, η Βρετανία βρήκε την ευκαιρία να προσαρτήσει οριστικά το νησί.⁵

Η καταπίεση, όμως, που προξενούσε η πολιτική της αγγλικής διοίκησης σε οικονομικό και διοικητικό επίπεδο, οδήγησε τους Ελληνοκύπριους να εκδηλώσουν την αντίθεσή τους και να επισημοποιήσουν τη βούλησή τους για ένωση με την Ελλάδα τον Οκτώβριο του 1931. Αφορμή του κινήματος υπήρξε η παραίτηση του Μητροπολίτη Κιτίου Νικόδημο από το βουλευτικό του αξίωμα στις 18 Οκτωβρίου και το διάγγελμά του για ένωση με την Ελλάδα και ανυπακοή στις βρετανικές αρχές. Την επομένη σχηματίστηκε ένα συλλαλητήριο στη Λευκωσία, όπου το πλήθος αξίωνε να δει τον κυβερνήτη. Ακολούθησαν επεισόδια, ενώ ο αναβρασμός μεταδόθηκε και σε άλλες πόλεις του νησιού. Η εξέγερση των Ελληνοκυπρίων κατεστάλη στις 28 Οκτωβρίου.⁶ Η κυβέρνηση Βενιζέλου δεν αναμείχθηκε στα γεγονότα του Οκτωβρίου, καθώς δεν επιθυμούσε να διαταράξει τις φιλικές της σχέσεις με τη Βρετανία λόγω ζωτικών συμφερόντων. Ο Βενιζέλος πίστευε πως οι εθνικές φιλοδοξίες των Κυπρίων θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν μόνο με σταδιακές συνταγματικές εξελίξεις (αυτοδιοίκηση, ανεξαρτησία, ένωση).⁷

Κατά την έναρξη του Β' Παγκοσμίου πολέμου, οι ελπίδες των Ελληνοκυπρίων αναζωογονήθηκαν, λόγω της εισόδου της Ελλάδας στον πόλεμο. Όταν έγινε βέβαιο ότι η Ελλάδα θα καταληφθεί από τα γερμανικά στρατεύματα, τόσο ο βασιλιάς Γεώργιος όσο και ο πρωθυπουργός Αλέξανδρος Κορυζής ζήτησαν την μεταφορά της ελληνικής κυβέρνησης στην Κύπρο, χωρίς όμως επιτυχία.⁸ Αργότερα, τον Ιούνιο του 1941, κατά την αναχώρηση της ελληνικής κυβέρνησης για την Αγγλία, ο Τσουδερός παρέδωσε στον βασιλιά Γεώργιο ένα υπόμνημα με τις θέσεις της κυβέρνησης επί των εθνικών βλέψεων. Στον κατάλογο των εδαφικών διεκδικήσεων συμπεριλήφθηκε και η Κύπρος.⁹ Αργότερα, όμως, στη Διάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων, το 1946, καθώς η Κύπρος αποτελούσε πλέον σημαντικό στρατηγικό

⁵ Ηρακλείδης, ό.π., σ. 77-78.

⁶ Παναγιωτίδης, Ν., *Η γένεση του κυπριακού προβλήματος: η Βρετανική, η Ελληνική και η Τουρκική Υψηλή Στρατηγική σε αντιπαράθεση 1954-1964*, Μιχάλη Σιδέρη, Αθήνα 2022, σ. 15-16.

⁷ Τερλέξης, ό.π., 77-79

⁸ Αβέρωφ-Τοσίτσας, ό.π., σ. 13-15.

⁹ Τραϊκόπουλος, Σ., *Η αναβίωση του Μεγαλοϊδεατισμού στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου*, ΑΠΘ, διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 2020, 87- 88.

έρεισμα των Βρετανών στη Μέση Ανατολή, ιδίως μετά την απώλεια της Ινδίας, η Ελλάδα αποφάσισε να μη θέσει το ζήτημα της ένωσης της νήσου με την Ελλάδα, για να μην διαταράξει τις σχέσεις της με τη Βρετανία.¹⁰

Η πρώτη μεταπολεμική ευκαιρία για σταδιακή και ομαλή επίλυση του Κυπριακού ήρθε με την πρόταση του Βρετανού υπουργού Αποικιών Άττλη, τον Οκτώβριο του 1946. Συγκεκριμένα, ο Άττλη εισηγήθηκε τη σύγκληση Συμβουλευτικής Συνέλευσης που θα αποτελείτο από εκπροσώπους του κυπριακού λαού, με σκοπό να εκπονηθεί Σύνταγμα «αυτοκυβέρνησης». Υπέρ της συμμετοχής τάχθηκαν διακεκριμένες προσωπικότητες από τον αριστερό και μετριοπαθή χώρο. Η Εθναρχία, όμως, που ήταν το ύπατο όργανο των Ελληνοκυπρίων υπό την προεδρία του Αρχιεπισκόπου, αρνήθηκε να συμμετάσχει, καθώς θεωρούσε την αυτοκυβέρνηση ως «τάφρον της αυτοδιάθεσης», άρα και της Ένωσης. Τελικά, η προσπάθεια κατέληξε σε ναυάγιο και η Συμβουλευτική Διάσκεψη διαλύθηκε τον Αύγουστο του 1948. Το ναυάγιο αυτό χαρακτηρίστηκε ως η πρώτη χαμένη μεταπολεμική ευκαιρία.¹¹

1.2. Ελλάδα και Κυπριακό: 1949 - 1952

Σε μια προσπάθεια να ασκήσουν πίεση στους Βρετανούς, οι Ελληνοκύπριοι οργάνωσαν το δημοψήφισμα του 1950 με κύριο θέμα την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Συγκεκριμένα, το δημοψήφισμα διεξήχθη στις 15 και 22 Ιανουαρίου 1950, από τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Β'. Το αποτέλεσμα ήταν υπέρ της ενώσεως της νήσου με την Ελλάδα, με ποσοστό 97,5%. Το συγκεκριμένο δημοψήφισμα υπήρξε σταθμός στην ανακίνηση του Κυπριακού ζητήματος.¹²

Σε κάθε περίπτωση, οι Βρετανοί όχι μόνο αρνήθηκαν να διεξάγουν οι ίδιοι το δημοψήφισμα αλλά ξεκίνησαν μια σειρά από παρασκηνακές ενέργειες για να αναγκάσουν την ελληνική κυβέρνηση να αποδοκιμάσει τις πρακτικές της Εθναρχίας. Πράγματι, στις 15 Δεκεμβρίου 1949, ο Πρωθυπουργός Αλέξανδρος Διομήδης δήλωσε ότι κάτω από τις παρούσες συνθήκες μια διέγερση του Κυπριακού θα μπορούσε να προκαλέσει ζημιά στις σχέσεις της Ελλάδας με τους Συμμάχους. Άλλωστε η χώρα είχε μόλις βγει από τον εμφύλιο

¹⁰ Σβολόπουλος, Κ., *Ελληνική εξωτερική πολιτική 1945 – 1981*, τόμος Β', ΕΣΤΙΑ, Αθήνα 2005, σ. 76.

¹¹ Ηρακλείδης, Α., *Το Κυπριακό: σύγκρουση και επίλυση*, Ι.Σιδέρης, Αθήνα 2002, σ. 31-35.

¹² Χατζηδάκης, Μ., *Ανοίγουμε τον φάκελο της Κύπρου, 1950-1974, Πώς χάθηκε η ένωση 1950-1967*, τ' Α, Πελασγός, Αθήνα 2017, σ. 13-16.

πόλεμο, ο οποίος λίγο έλειψε να σημάνει το τέλος της ταξικής κυριαρχίας της αστικής τάξης.¹³

Η αρνητική στάση της Ελλάδας απέναντι στο κυπριακό θα συνεχιστεί και το επόμενο διάστημα. Όταν ειδική επιτροπή κατέφτασε τον Μάιο του 1950 για να παραδώσει τους τόμους του δημοψηφίσματος στην ελληνική κυβέρνηση, ο Πρωθυπουργός Νικόλαος Πλαστήρας ξεκαθάρισε ότι δεν προτίθετο να αναλάβει πρωτοβουλία για την επίλυση του Κυπριακού. Αρνήθηκε να λάβει τους τόμους, ώστε να αποφύγει να έρθει σε σύγκρουση με τη Βρετανία. Χαρακτηριστική ήταν και η δήλωση του Αντιπροέδρου της Κυβερνήσεως, Γεωργίου Παπανδρέου: «*η Ελλάς αναπνέει σήμερα με δύο πνεύμονας, τον μεν αγγλικόν, τον δε αμερικανικόν. Δεν μπορεί, λόγω του Κυπριακού, να διακινδυνεύσει από ασφυξίαν*».¹⁴ Εν τέλει, τον Ιούλιο, ο πρόεδρος της Βουλής, Δημήτριος Γόντικας έλαβε τους τόμους, ενώ η Βουλή εξέφρασε την πλήρη υποστήριξή της στο αίτημα των Ελληνοκυπρίων.¹⁵

Το 1951, όταν μια κυπριακή επιστολή στάλθηκε στην Αθήνα για να μεταπείσει την ελληνική κυβέρνηση να φέρει το θέμα στον ΟΗΕ, αντιμετώπισε πάλι την αρνητική στάση των Αθηνών. Τότε, ο Μακάριος απείλησε ότι ήταν πρόθυμος να ζητήσει από τη Συρία να φέρει το ζήτημα στον ΟΗΕ, ενώ η ελληνική κυβέρνηση συνέστησε να μην προβαίνει σε βεβιασμένες κινήσεις και πως η προσφυγή στον ΟΗΕ θα οδηγούσε σε αποτυχία. Σε πιο δραματικό τόνο ο Πλαστήρας δήλωσε στον Μακάριο πως, εάν του ζητούσε να πολεμήσει για την Κύπρο, θα το έκανε με την ιδιότητα που κατείχε ως στρατηγός, «*αλλά έρχεσαι στο γραφείο του Πρωθυπουργού της Ελλάδας και μου ζητάς να κάψω την Ελλάδα, χωρίς να μπορώ να ωφελήσω την Κύπρον. Κάθισε, λοιπόν, ήσυχα*».¹⁶

Παρόλα αυτά, οι Κύπριοι δεν πτοήθηκαν. Σταδιακά κατόρθωσαν να επηρεάσουν κυβερνητικούς και διπλωματικούς κύκλους, καθώς και την ελληνική κοινή γνώμη προς όφελός τους. Έτσι, η Ελληνική κυβέρνηση άρχισε να προσανατολίζεται στην ιδέα της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα, μέσω διμερών διαπραγματεύσεων Ελλάδας- Βρετανίας. Μάλιστα, τον Νοέμβριο του 1951, πραγματοποιήθηκε στη Ρώμη, στο πλαίσιο της Συνόδου του ΝΑΤΟ, η συνάντηση του Υφυπουργού Εξωτερικών της Ελλάδος Αβέρωφ και του Υπουργού Εξωτερικών της Βρετανίας Ήντεν, όπου έγινε απόπειρα συζητήσεως πάνω στο

¹³ Σακελλαρόπουλος, ό.π., σ. 286-287.

¹⁴ Αναφέρεται στο Χατζηδάκης, ό.π., σ. 16-17.

¹⁵ Χατζηδάκης, ό.π., σ. 17.

¹⁶ Αναφέρεται στο Τερλέξης, ό.π., σ. 92-93.

Κυπριακό. Ο Αβέρωφ ζήτησε την έναρξη των διαπραγματεύσεων για το μέλλον της Κύπρου, αλλά η βρετανική πλευρά ήταν αμετακίνητη, καθώς δήλωνε πως το θέμα ήταν ανύπαρκτο. Λίγο αργότερα, τον Ιούνιο του 1952, ο Άντονι Νάτινγκ, Υφυπουργός Εξωτερικών, δήλωσε σε συνέντευξη ότι δεν ήταν η κατάλληλη στιγμή να ανακινήσουν το ζήτημα, επειδή οι δύο χώρες αντιμετωπίζουν κοινούς κινδύνους και κοινά προβλήματα μεγαλύτερης σημασίας, με τον Αβέρωφ να απαντά πως οι ελληνοβρετανικές σχέσεις μπορούσαν να διαταραχθούν όχι μόνο από την απαίτηση της Ελλάδας για διαπραγματεύσεις, αλλά και από την επίμονη άρνηση της Βρετανίας να διαπραγματευθεί. Αφού, λοιπόν, η Εθναρχία πέτυχε τον πρώτο της στόχο, δηλαδή να πείσει την ελληνική κυβέρνηση να προβάλλει δημοσίως τις αξιώσεις της για την Κύπρο, έπειτα συγκέντρωσε τις προσπάθειες της στο να πείσει την Ελλάδα να ακολουθήσει το δρόμο της προσφυγής στον ΟΗΕ. Εκεί, όμως, συνάντησε την αρνητική αντίδραση των Αθηνών, που θεωρούσε σίγουρο ότι κάθε προσπάθεια προσφυγής εκείνη την περίοδο στον ΟΗΕ ήταν καταδικασμένη.¹⁷

Τόσο από την πλευρά της Αθήνας όσο και από εκείνη της Λευκωσίας, ηθελημένα ή αθέλητα, είχε αγνοηθεί σημαντικά ο ρόλος που θα μπορούσε να διαδραματίσει η Άγκυρα ως προς τη διαχείριση του προβλήματος της Κύπρου. Η ερμηνεία των άρθρων 16 και 10 της Συνθήκης της Λωζάννης, βάσει των οποίων η Τουρκία παραιτούνταν από κάθε δικαίωμα στα πρώην οθωμανικά εδάφη, εκτός των ορίων τους, και ειδικότερα της Κύπρου, η συντριπτική ποσοτική υπεροχή των ελληνοκυπρίων έναντι των Τουρκοκυπρίων, σε συνδυασμό με την πεποίθηση στην ακαταμάχητη ισχύ της αρχής της αυτοδιάθεσης και, τέλος, η εντύπωση ότι θα μπορούσε να επαναληφθεί το προηγούμενο των Δωδεκανήσων, στη διεκδίκηση των οποίων δεν είχε εμμένει η Τουρκία, αποτέλεσαν τους λόγους της συγκεκριμένης ελληνικής και ελληνοκυπριακής στάσης απέναντι στον τουρκικό παράγοντα.¹⁸ Αλλά και η τουρκοκυπριακή ηγεσία δεν έμεινε άπραγη, καθώς επιδίωξε να μετατρέψει το Κυπριακό σε εθνική υπόθεση της Τουρκίας, υποστηρίζοντας την επιστροφή της νήσου στην Τουρκία σε περίπτωση που τερματιστεί η βρετανική αποικιοκρατία. Ιδίως μετά το δημοψήφισμα του 1950 για ένωση, οι Τουρκοκύπριοι επιδίωξαν ακόμη περισσότερο την ανάμειξη της Τουρκίας.¹⁹

¹⁷ Τερλέξης, ό.π., σ.94-108.

¹⁸ Σβολόπουλος, ό.π, σ. 80.

¹⁹ Kizilyurek, N., *Οι Τουρκοκύπριοι, η Τουρκία και το Κυπριακό*, Παπαζήση, Αθήνα 2009, σ. 76-77.

2. Η περίοδος της κυβέρνησης Παπάγου (1952-1955)

Οι εκλογές, που πραγματοποιήθηκαν στις 16 Νοεμβρίου 1952, οδήγησαν το κόμμα του Παπάγου σε πραγματικό θρίαμβο. Συγκεκριμένα, ο Ελληνικός Συναγερμός με το 49,2% των ψήφων έλαβε το 82,3 των εδρών του Κοινοβουλίου (247 από τις 300). Εξέλεξαν βουλευτές η συμμαχία ΕΠΕΚ Φιλελευθέρων (34,2% και 51 έδρες) και οι ανεξάρτητοι (5,3% και 2 έδρες). Εκτός Βουλής έμειναν η ΕΔΑ (9,5%) και το Λαϊκό Κόμμα (1%). Το αποτέλεσμα των εκλογών του 1952 αποτέλεσε σταθμό στη νεότερη ελληνική πολιτική ιστορία και εγκαινίασε μια αρκετά μακρά περίοδο διακυβέρνησης της χώρας από τις πολιτικές δυνάμεις της Δεξιάς (1952-1963) και την απαρχή, επίσης, μιας μακράς περιόδου οικονομικής ανασυγκρότησης της χώρας.²⁰

Η προσωπικότητα και οι απόψεις του Παπάγου συνετέλεσαν στη χάραξη της πολιτικής του Ελληνικού Συναγερμού. Σε θέματα εσωτερικά, ο Παπάγος επέβαλε την γνώμη του χωρίς να ανέχεται αντιρρήσεις ακόμη και σε θέματα που δεν ήταν της ειδικότητάς του. Όσον αφορά τα διεθνή θέματα, επειδή πέρασε όλη του τη ζωή στο στρατό, ήταν μάλλον σταθερός και αλύγιστος, παρά διαλλακτικός και συμφιλιοτικός διπλωμάτης. Απεχθανόταν τις πολιτικές «μανούβρες» και τους συμβιβασμούς σε θέματα που έθιγαν το «εθνικό γόητρο». Όσον αφορά συγκεκριμένα το Κυπριακό, πίστευε ότι ο δυτικός κόσμος χρωστούσε πολλά στην Ελλάδα ύστερα από τόσες θυσίες στον πόλεμο και πως η χώρα δικαιούταν να απαιτήσει την Κύπρο, μια περιοχή που θεωρούνταν αποκλειστικά ελληνική.

21

²⁰ Τσουνάκος, Οθ., *Η περίοδος της ανασυγκρότησης (1949-1967)*, στο *Ελληνική Ιστορία*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2007, σ. 745-746.

²¹ Τερλέξης, Π., *Διπλωματία και πολιτική του Κυπριακού*, σ. 110-111.

2.1. Πρώτες ενέργειες Παπάγου

Ο Παπάγος, μετά την άνοδό του στην εξουσία, αποφάσισε να ασχοληθεί δυναμικά με το Κυπριακό ζήτημα. Από την αρχή είχε τη γνώμη πως θα κατάφερνε να πείσει τη Βρετανία να δεχτεί την παραχώρηση του νησιού μέσω διμερών ελληνοβρετανικών διαπραγματεύσεων. Θεωρούσε ότι η Βρετανία θα αναγνώριζε τις θυσίες του ελληνικού λαού κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Πιεζόταν, όμως, από τη δυναμική παρουσία του Μακάριου, ο οποίος επιθυμούσε την άμεση προσφυγή του θέματος στον ΟΗΕ. Συγκεκριμένα, στις 10 Αυγούστου 1953, το Εθναρχικό Συμβούλιο υπέβαλε στον γενικό Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών ένα υπόμνημα, με το οποίο ζητούσε την εγγραφή του Κυπριακού στην ημερήσια διάταξη του ΟΗΕ. Επιπλέον, ζητούσε από τον Παπάγο να υποστηρίξει η ελληνική κυβέρνηση το αίτημα των Ελληνοκυπρίων στον Διεθνή Οργανισμό.²² Ωστόσο, δεν ήταν εύκολο για τον Έλληνα πρωθυπουργό να λάβει μια τέτοια απόφαση, διότι ήθελε πρώτα να εξαντλήσει κάθε δυνατότητα για συνεννόηση με τη Βρετανία και, επίσης, δεν ήθελε να δυσανεστήσει τους Τούρκους, δεδομένου ότι η κυβέρνηση Μεντερές του είχε ζητήσει να μην ανακινήσει το θέμα μέχρι τις εκλογές, ώστε να μην αποτελέσει αντικείμενο προεκλογικής διαμάχης. Έτσι, στις 21 Σεπτεμβρίου 1953, ο Έλληνας αντιπρόσωπος στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, Αλέξης Κύρου, δήλωσε ότι η ελληνική κυβέρνηση δεν σκόπευε προς το παρόν να φέρει το Κυπριακό ζήτημα ενώπιον της Γενικής Συνελεύσεως του ΟΗΕ και πως προτιμούσε τις διμερείς συζητήσεις.²³

Παρά τις προσπάθειες, όμως, του Παπάγου να πετύχει την έναρξη ελληνοβρετανικών διαπραγματεύσεων για το Κυπριακό, αντιμετώπιζε διαρκώς την αδιαλλαξία των Βρετανών. Η συνάντηση Παπάγου-Ήντεν στην Αθήνα, στις 22 Δεκεμβρίου 1953, επιτάχυνε τη διεθνοποίηση του Κυπριακού. Συγκεκριμένα, ο Παπάγος συνάντησε στην βρετανική πρεσβεία τον Ήντεν, ο οποίος είχε καταφτάσει στην Ελλάδα για ανάρρωση. Εκεί, ο Παπάγος ανέλυσε στον Βρετανό Υπουργό Εξωτερικών τη δύσκολη θέση που βρισκόταν η ελληνική κυβέρνηση εξαιτίας του Κυπριακού και επέμεινε στην ανάγκη εύρεσης λύσεως μέσω διμερών φιλικών συνομιλιών. Ο Ήντεν, όμως, απάντησε πως για τη βρετανική κυβέρνηση δεν υφίστατο Κυπριακό ζήτημα. Ο διάλογος ολοκληρώθηκε με απάντηση του Παπάγου ότι η ελληνική κυβέρνηση θα χειριστεί το ζήτημα όπως αυτή θεωρεί καλύτερα και ότι αποκτά απόλυτη ελευθερία ενέργειας.²⁴ Κατά τον Αβέρωφ, το συγκεκριμένο

²² Τερλέξης, ό.π., σ. 115.

²³ Σακελλαρόπουλος, Σπ., *Ο κυπριακός κοινωνικός σχηματισμός*, σ. 307-308.

²⁴ Σακελλαρόπουλος, ό.π., σ. 308.

επεισόδιο έπαιξε ασφαλώς ρόλο για τη σκλήρυνση της στάσης της Ελλάδας, αλλά δεν ήταν ο βασικός λόγος που οδήγησε τον Παπάγο στη προσφυγή. Αυτή επηρεάστηκε κι από άλλους παράγοντες: από τη λαϊκή συγκίνηση που φούντωνε και που δεν μπορούσε άλλο να συγκρατηθεί, από την απόλυτη αδιαλλαξία των Βρετανών και από τη λανθασμένη εκτίμηση διπλωματικών συμβούλων που πίστευαν ότι μια απόφαση του ΟΗΕ θα οδηγούσε τη Βρετανία σε συνομιλίες με την ελληνική κυβέρνηση.²⁵

Παρά τη δυσμενή αυτή συνάντηση, η ελληνική κυβέρνηση εξακολουθούσε να επιμένει στην προσπάθεια για διμερείς επαφές με τη Βρετανία. Ο Παπάγος, σε συνέντευξή του στην εφημερίδα *Μοντ*, τον Απρίλιο του 1954, δήλωσε ότι η κυβέρνηση ήταν αποφασισμένη να εξαντλήσει μέχρι τελευταίου λεπτού την ευκαιρία για μια φιλική λύση. Αλλιώς, θα προετοιμαζόταν για την προσφυγή στον ΟΗΕ, εάν το Λονδίνο δεν άλλαζε στάση. Η κατάσταση έφτασε στα άκρα, όταν στις 28 Ιουλίου, ο Υφυπουργός Αποικιών Χόπκινσον ανακοίνωσε στη Βουλή των Κοινοτήτων το νέο Σύνταγμα, που πρότεινε η Βρετανία για την Κύπρο, διευκρινίζοντας πως υπάρχουν εδάφη της Κοινοπολιτείας, τα οποία εξαιτίας ειδικών συνθηκών «ουδέποτε θα τύχωσιν πλήρους ανεξαρτησίας». Η ελληνική κυβέρνηση απέρριψε το βρετανικό Σύνταγμα, ενώ διαδηλώσεις πραγματοποιήθηκαν το επόμενο διάστημα. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο η κυβέρνηση δεν μπορούσε παρά να προχωρήσει στην κατάθεση της προσφυγής.²⁶

2.2. Μεταξύ των δύο προσφυγών

Στις 16 Αυγούστου 1954, η ελληνική κυβέρνηση υπέβαλε στη Γενική Γραμματεία του ΟΗΕ αίτηση να εγγραφεί στην ημερήσια διάταξη της Γενικής Συνελεύσεως το θέμα: «Εφαρμογή υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών της αρχής της αυτοδιαθέσεως των λαών στην περίπτωση του λαού της Κύπρου». Σε πρώτη φάση, η Γενική Επιτροπή, υπεύθυνη να κρίνει πρωτοβάθμια τις εγγραφές θεμάτων στην Ημερήσια Διάταξη, παρά τις αντιδράσεις της Βρετανίας, έκανε δεκτή την ελληνική αίτηση με 30 ψήφους υπέρ, 3 κατά και 3 αποχές. Την επόμενη μέρα, στην ολομέλεια, η εγγραφή γινόταν δεκτή με 30 ψήφους υπέρ, 19 κατά και 11 αποχές. Στις συζητήσεις, όμως, που έγιναν 14 και 15 Δεκεμβρίου η ατμόσφαιρα ήταν βαριά. Το σχέδιο της Ελληνικής Αντιπροσωπείας διατύπωνε απλώς την ευχή να εφαρμοστεί η αρχή της αυτοδιάθεσης. Από την άλλη, η Νέα Ζηλανδία υπέβαλε αντισχέδιο με το οποίο ζητούσε να μη συνεχιστεί η συζήτηση. Το αντισχέδιο φαινόταν να είχε πιθανότητες

²⁵ Αβέρωφ-Τοσίτσας, Ε., *Ιστορία χαμένων ευκαιριών*, α' τόμος, σ. 44-45.

²⁶ Σακελλαρόπουλος, ό.π., σ. 309-312.

αποδοχής, γιατί οι περισσότεροι αντιπρόσωποι μεγάλων χωρών δήλωναν ότι η μακρά συζήτηση του θέματος θα δημιουργούσε σοβαρά προβλήματα. Μάλιστα, για πρώτη φορά παρενέβη δυναμικά η Τουρκία, με σφοδρές κατηγορίες κατά της Ελλάδας. Μετά από παρέμβαση των αντιπρόσωπων του Ελ Σαλβαδόρ και της Κολομβίας να προστεθεί η φράση «*επί του παρόντος*», το τροποποιημένο νεοζηλανδικό σχέδιο έγινε αποδεκτό με 50 ψήφους υπέρ και 9 αποχές.²⁷

Η αποτυχία της πρώτης προσφυγής στον ΟΗΕ οδήγησε στην εντατικοποίηση των προετοιμασιών του ένοπλου αγώνα στην Κύπρο από την ΕΟΚΑ, που ξεκίνησε την 1^η Απριλίου 1955. Λίγες μέρες αργότερα, στις 5 Απριλίου, Πρωθυπουργός στη Βρετανία αναλάμβανε ο Ήντεν με Υπουργό Εξωτερικών τον Χάρολντ Μακμίλαν. Στις 30 Ιουνίου ο Ήντεν ανακοίνωσε ότι καλούσε την Ελλάδα και την Τουρκία σε τριμερή διάσκεψη, τονίζοντας πως η κυβέρνηση μελέτησε περαιτέρω το στρατηγικό και άλλα προβλήματα που επηρεάζουν τόσο τη Βρετανία, όσο και την Ελλάδα και την Τουρκία. Την εποχή εκείνη ο Παπάγος ήταν βαριά άρρωστος, έτσι υπ' ευθύνη του Αντιπροέδρου και Υπουργού Εξωτερικών Στέφανου Στεφανόπουλου, η Ελλάδα δέχτηκε να συμμετάσχει χωρίς να διατυπώσει όρους ή επιφυλάξεις. Οι εργασίες της διάσκεψης ξεκίνησαν στις 29 Αυγούστου 1955. Η Τουρκία υποστήριξε ότι η Κύπρος θα έπρεπε να επιστρέψει στον προκάτοχό της, σε περίπτωση που αποχωρούσαν οι Βρετανοί, ενώ η Ελλάδα υποστήριξε την αίτηση για Αυτοδιάθεση «*εντός τακτής και ευλόγου προθεσμίας*». Η Αγγλία έθεσε τις γενικές αρχές ενός σχεδίου, το οποίο θα παραχωρούσε στην Κύπρο Αυτοκυβέρνηση μέσω ενός Συντάγματος με αιρετή πλειοψηφία στη Βουλή, που θα χειρίζονταν τις εσωτερικές υποθέσεις, ενώ στη βρετανική αρμοδιότητα θα έμενε η εξωτερική πολιτική, η άμυνα και η ασφάλεια. Οι συνταγματικές προτάσεις διατηρούσαν τους Τουρκοκύπριους στο ρόλο της απλής μειονότητας. Η ελληνική πλευρά απέρριψε το βρετανικό σχέδιο και σύντομα η τριμελής διάσκεψη κατέληξε σε ναυάγιο.²⁸

Όμως, το βράδυ της 5^{ης} προς 6^{ης} Σεπτεμβρίου σημειώθηκε ένα σημαντικό γεγονός: βόμβα μικρής ισχύος εξερράγη στο τουρκικό προξενείο της Θεσσαλονίκης. Από τις έρευνες διαπιστώθηκε ότι τον εκρηκτικό μηχανισμό είχαν τοποθετήσει Τούρκοι πράκτορες. Πρωταγωνιστής υπήρξε ο φοιτητής Χατζή Αχμέτ Οκτάι Εγκίν, μουσουλμάνος από την Κομοτηνή, και ο φύλακας του προξενείου, Χασάν Ουτσάρ Μεμχέτογλου, επίσης

²⁷ Αβέρωφ-Τοσίτσας, ό.π., σ. 49-52.

²⁸ Χατζηδάκης, Μ., *Ανοίγουμε τον φάκελο της Κύπρου*, σ. 36, 40-42.

μουσουλμάνος από την Κομοτηνή. Τα νέα έγιναν αμέσως γνωστά στην Κωνσταντινούπολη με αποτέλεσμα να δοθεί το σύνθημα για μία άνευ προηγουμένου οργανωμένη επίθεση κατά του ελληνισμού της Πόλης.²⁹ Σύμφωνα με τον Καναδό Σαλαντίν Βόλκμαν, πρόεδρο φιλανθρωπικής οργάνωσης, πλήθος εξαγριωμένων ανθρώπων, κινήθηκαν εναντίον του Ελληνισμού της Πόλης, λεηλάτησαν ελληνικά καταστήματα, έκαψαν εκκλησίες, αναποδογύρισαν αυτοκίνητα, και χτύπησαν γυναίκες, γέροντες και παιδιά. Ανάμεσά τους υπήρχαν αστυνομικοί και στρατιωτικοί, οι οποίοι βοηθούσαν τους διαδηλωτές να ολοκληρώσουν την καταστροφή τους. Σύμφωνα με το πόρισμα της ανακριτικής επιτροπής, σκοτώθηκαν τρεις Έλληνες και τριάντα τραυματίστηκαν. Διαδηλώσεις με ανθελληνικά συνθήματα σημειώθηκαν στην Άγκυρα και στη Σμύρνη. Η κυβέρνηση Παπάγου έκανε διαβήματα προς την Τουρκία, τη Βρετανία, τις ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ, απειλώντας ότι η Ελλάδα δεν θα συμμετέχει σε προγραμματισμένες ασκήσεις του ΝΑΤΟ εφόσον συμμετείχε η Τουρκία.³⁰

Η δεύτερη προσφυγή της Ελλάδας στον ΟΗΕ, στις 21 Σεπτεμβρίου, δεν είχε καλύτερη κατάληξη από την πρώτη. Οι χώρες που ψήφιζαν στον διεθνή οργανισμό δεν δρούσαν πάντα στη βάση του διεθνούς δικαίου, αλλά ενεργούσαν με βάση τα συμφέροντά τους σε σχέση με τις μεγάλες δυνάμεις. Επομένως ήταν λογικό ότι η παρέμβαση των ΗΠΑ να απαιτήσει από την Ελλάδα να αποσύρει την προσφυγή της θα επηρέαζε το αποτέλεσμα της προσφυγής. Στις 23 Σεπτεμβρίου, με 28 ψήφους έναντι, 23 υπέρ και 10 αποχές το Κυπριακό ζήτημα δεν κατάφερε καν να εγγραφεί στην ημερήσια διάταξη των συζητήσεων.³¹

2.3. Ο βρετανικός παράγοντας

Η κατοχή της Κύπρου αποτελούσε ύψιστης σημασίας για τους Βρετανούς τη συγκεκριμένη περίοδο και η επίμονη άρνησή τους στο ενδεχόμενο να τεθεί υπό αμφισβήτηση η κυριαρχία τους στο νησί οφειλόταν σε μια σειρά από συγκεκριμένους παράγοντες. Πρώτα απ' όλα, η στρατιωτική αξία της Κύπρου στον χώρο της Μέσης Ανατολής αναβαθμίστηκε, ιδίως μετά την ανεξαρτητοποίηση της Ινδίας. Επίσης, τον Ιούλιο του 1954, οι βρετανικές δυνάμεις υποχρεώθηκαν, έπειτα από συζητήσεις που έγιναν με την Αίγυπτο, να αποχωρήσουν από τη βάση τους στη διώρυγα του Σουέζ μέσα σε διάστημα 20

²⁹ Συρίγος, Αγ., *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*, Πατάκης, Αθήνα 2022, σ. 133-134.

³⁰ Μαρδάς, Κ., *Προ-Ήμια Πολέμου: οι ελληνοτουρκικές σχέσεις από τα Σεπτεμβριανά στον θαλάσσιο Αττίλα (1955-2018)*, Ι.Σιδέρης, Αθήνα 2019, σ. 31-36.

³¹ Παναγιωτίδης, Ν., *Η γένεση του κυπριακού προβλήματος*, 51-54.

μηνών. Επιπλέον, ο θάνατος του Στάλιν απομάκρυνε το ενδεχόμενο ενός γενικευμένου πολέμου. Κατά συνέπεια, η βασική απειλή κατά των Βρετανών θα προερχόταν από εσωτερικούς παράγοντες: αραβικές επαναστάσεις που θα έφερναν στην εξουσία αντιδυτικά καθεστώτα, σύγκρουση αραβικών κρατών με το Ισραήλ και συρράξεις μεταξύ των αραβικών κρατών. Η Κύπρος βρισκόταν κοντά στις επίμαχες αυτές περιοχές, μπορούσε να παράσχει καλές αεροπορικές βάσεις και αποτελούσε σημαντικό κρίκο στην αλυσίδα αεροδρομίων που συνέδεαν τη Βρετανία με την Ινδία και την Άπω Ανατολή. Έτσι, τον Οκτώβριο-Νοέμβριο του 1955, υλοποιήθηκε η μεταφορά των Γενικών Επιτελείων των βρετανικών χερσαίων και αεροπορικών δυνάμεων της Μέσης Ανατολής στην Κύπρο.³²

Εκτός από τη σημαντική στρατηγική θέση της Κύπρου, η αδιάλλακτη στάση της Βρετανίας να συζητήσει με την Ελλάδα για το Κυπριακό οφειλόταν σε στρεβλές αντιλήψεις και λανθασμένες εκτιμήσεις, που δε διευκόλυναν την πορεία προς την ομαλή και οριστική επίλυσή του. Μία τέτοια αντίληψη ήταν η βρετανική άποψη πως η επιθυμία των Ελληνοκυπρίων για την Ένωση ήταν ξενοκίνητη, ότι είχε την προέλευσή της στην Αθήνα. Μια άλλη αντίληψη ήταν η άποψη πως ο πόθος της ένωσης δεν ήταν γνήσιος. Αν ήταν γνήσιος, τότε η Κύπρος θα ζητούσε ανεξαρτησία. Η Ένωση, πίστευαν, αποτελούσε αίτημα ιδιοτελών εθνικιστών, των ανεύθυνων και φιλόδοξων αστών (δικηγόροι, έμποροι, κ.ά.). Πίστευαν ότι η γνήσια φωνή του λαού ήταν οι αγρότες, οι οποίοι έμεναν σιωπηροί, διότι ήταν υπέρ της βρετανικής παρουσίας. Αυτή ήταν η επικρατούσα άποψη των Βρετανών μέχρι και το 1955.³³

Το επιτυχές εγχείρημα της Βρετανίας να συγκαλέσει στις 29 Αυγούστου 1955 μια διεθνή διάσκεψη με την Ελλάδα και τη Τουρκία για ζητήματα που αφορούσαν την Ανατολική Μεσόγειο, συμπεριλαμβανομένου και του Κυπριακού, αποτυπώνει την αγγλική στρατηγική του «*διαίρει και βασίλευε*». Η Βρετανία κατάφερε σε διπλωματικό επίπεδο να καταστήσει την Τουρκία διάδικο μέρος όσον αφορά το Κυπριακό, παρόλο που η τελευταία είχε εγκαταλείψει κάθε κυριαρχικό δικαίωμα στο νησί με την υπογραφή της Συνθήκης της Λωζάννης. Επιδίωξε λοιπόν να αποκτήσει ένα νέο σύμμαχο στη Μέση Ανατολή, δεδομένου και της εχθρικής παρουσίας του καθεστώτος Νάσερ στην Αίγυπτο. Επομένως, όπως αναφέρει και ο Ήντεν στα *Απομνημονεύματά* του, η συμμαχία με τη Τουρκία θεωρούνταν ο πιο σημαντικός παράγοντας της βρετανικής πολιτικής στην περιοχή εκείνη. Επίσης η

³² Σακελλαρόπουλος, ό.π., σ. 319-321.

³³ Ηρακλείδης, *Το Κυπριακό: σύγκρουση και επίλυση*, σ. 244-245.

τριμερής διάσκεψη αποτέλεσε μια προσπάθεια της Βρετανίας να μειώσει τη διεθνή κατακραυγή των μεθόδων της κατά της ΕΟΚΑ.³⁴

2.4. Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις

Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις στις αρχές της δεκαετίας του 1950 ήταν άκρως επηρεασμένες από το διεθνές σύστημα. Οι φιλικές σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών οφείλονταν στο γεγονός ότι είχαν ενταχθεί το 1952 στον ίδιο αμυντικό οργανισμό, στο NATO, καθώς και οι δύο θεωρούσαν ότι ο μεγαλύτερος κίνδυνος εκείνης της εποχής ήταν εκείνος της Σοβιετικής Ένωσης. Παράλληλα και τα δύο κράτη συνάπτουν συνεργασίες με χώρες, που δεν ανήκουν στη βορειοατλαντική συμμαχία, όπως για παράδειγμα, το 1953 υπογράφεται επίσημη συμμαχία, στην οποία συμμετέχει και η Γιουγκοσλαβία. Οι φιλικές, όμως, ελληνοτουρκικές σχέσεις δεν άργησαν να παύσουν να ισχύουν εξαιτίας του Κυπριακού. Η ρήξη μεταξύ της ελληνικής και τουρκικής κοινότητας της νήσου θα φέρει τα δύο κράτη σε ισχυρές θέσεις αντιπαλότητας.³⁵

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1950 η Τουρκία, με τη συμμετοχή της στον πόλεμο της Κορέας, στο NATO και στο Σύμφωνο της Βαγδάτης, αποτέλεσε αποφασιστικό παράγοντα στο γενικότερο αμυντικό σύστημα της Δύσης στη Μέση Ανατολή. Η συνεχόμενη πίεση που δεχόταν τόσο από βορρά όσο και από νότο την υποχρέωναν να επιζητεί τη φιλία και τη συμμαχία της δύσης και φυσικά της Ελλάδας. Στο θέμα της Κύπρου, στην αρχή υποστήριξε το status quo. Αλλά, εάν το διεθνώς καθεστώς του νησιού άλλαζε, η Τουρκία θα επιθυμούσε να παίξει κάποιο ρόλο στις νέες διευθετήσεις. Σταδιακά, βλέποντας πως η Ελλάδα δεν υπολόγιζε τόσο στην παρέμβαση της στο Κυπριακό, η Τουρκία σταδιακά εγκατέλειψε την ήπια αντίδρασή της στην ελληνική πρωτοβουλία. Έτσι, όταν η Ελλάδα ανακοίνωσε ότι θα έφερνε το θέμα στον ΟΗΕ, η Τουρκία αποφάσισε να πάρει δημόσια θέση στο Κυπριακό. Ο Υπουργός Εξωτερικών Κιουπρουλού ανακοίνωσε ότι για την Τουρκία δεν υφίσταται Κυπριακό ζήτημα, αλλά σε περίπτωση που η τύχη της Κύπρου καταστεί θέμα συζήτησης με τη Βρετανία, λόγω της παρουσίας τουρκικής μειονότητας στο νησί, η Τουρκία είχε το δικαίωμα να εκφράσει τη γνώμη της. Από τη μεριά της Ελλάδας, δεν υπήρχε καμία συνεννόηση με την τουρκική κυβέρνηση προτού διεθνοποιηθεί το θέμα. Ακόμη και το καλοκαίρι του 1954, όταν ο Μεντερές πέρασε από την Αθήνα, επιστρέφοντας από την

³⁴ Παναγιωτίδης, ό.π., σ. 65-66. Σακελλαρόπουλος, ό.π., σ. 334-335.

³⁵ Ευαγόρου, Ε., *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις από το 1923 έως σήμερα, Θεωρία διεθνών σχέσεων και στρατηγική*, Ποιότητα, Αθήνα 2010, σ. 98-101.

Ουάσιγκτον, η κυβέρνηση Παπάγου έχασε μία καλή ευκαιρία να αναφερθεί στο κυπριακό, αντιθέτως αποσιώπησε.³⁶

Τόσο στη Γενική Συνέλευση (1954) όσο και στην τριμερή Διάσκεψη στο Λονδίνο (1955) η Τουρκία κράτησε σκληρή στάση, κατηγορώντας την Ελλάδα για ανατροπή του πνεύματος της Λωζάννης και της προσέγγισης Ατατούρκ-Βενιζέλου, για αναβίωση της Μεγάλης Ιδέας και για προσπάθεια περικύκλωσής της δια της προσάρτησης της Κύπρου. Επίσης, τόνιζε ότι η τύχη των Τουρκοκυπρίων στα χέρια των Ελλήνων προβλεπόταν ζοφερή. Έτσι, επέμενε στη διατήρηση της βρετανικής κυριαρχίας ή αλλιώς στην επιστροφή της Κύπρου στον προηγούμενό κάτοχό της. Επίσης, εκείνη την περίοδο οι παντουρκιστές ίδρυσαν την οργάνωση «*Η Κύπρος είναι τουρκική*», η οποία ήταν υπεύθυνη για την προβοκάτσια εναντίον των Ελλήνων στην Κωνσταντινούπολη. Τα Σεπτεμβριανά του 1955, λίγο πριν τη λήξη της Διάσκεψης του Λονδίνου, ήρθαν για να αποκορυφώσουν τις ήδη δυσμενείς ελληνοτουρκικές σχέσεις. Από κει και πέρα η κυβέρνηση Μεντερές θα εμπλακεί άμεσα στην κυπριακή υπόθεση, καθώς με τη συμβολή της Βρετανίας, η Τουρκία καθίσταται πλέον «ενδιαφερόμενο μέλος».³⁷

2.5. Αναλύσεις/Συμπεράσματα

Είναι φανερό ότι η κυβέρνηση Παπάγου, στην προσπάθεια της να διεθνοποιήσει το Κυπριακό και να επιτύχει την Ένωση με προσφυγή στον ΟΗΕ, είχε τελικά πέσει σε πολλά σφάλματα. Στην προσπάθειά της να τραβήξει την προσοχή του διεθνούς κοινού στο Κυπριακό, η ελληνική διπλωματία δεν κατόρθωσε να αντιληφθεί ότι έπεφτε στην παγίδα που η ίδια έστηνε για τους άλλους. Η επιμονή της να διεθνοποιήσει το ζήτημα της Κύπρου, έφερε την Τουρκία αυτομάτως στο κέντρο της κυπριακής σκηνής. Στην ουσία, δεν έπραξε τίποτα για να έρθει πρώτα σε κάποια συνεννόηση με την Τουρκία. Παρέλειψε τις επιπτώσεις της τουρκικής αντίδρασης, που έπρεπε από την αρχή να θεωρείται βέβαια.³⁸

Επίσης, τα αρνητικά αποτελέσματα της προσφυγής της Ελλάδας στον ΟΗΕ τα αναφέρει και ο Αβέρωφ. Συγκεκριμένα, επισημαίνει ότι η προσφυγή είχε κακώς δημιουργήσει τόσες πολλές ελπίδες από την ελληνοκυπριακή πλευρά για την επίτευξη της Ένωσης, ότι είχε οξύνει τις σχέσεις της Ελλάδας με πολλές ισχυρές και φιλικές χώρες και ότι είχε μετατρέψει

³⁶ Τερλέξης, ό.π., σ.138-145.

³⁷ Ηρακλείδης, Α., *Κυπριακό πρόβλημα 1947-2004, Από την Ένωση στη Διχοτόμηση*, σ. 220-221. Kizilyurek, N., *Οι Τουρκοκύπριοι, η Τουρκία και το Κυπριακό*, σ. 77-78.

³⁸ Τερλέξης, ό.π., σ. 133, 148

την Τουρκία σε «ενδιαφερόμενο μέλος», ενώ η ελληνική πλευρά έλεγε πως «δεν της πέφτει λόγος». ³⁹

Αλλά και ο Καραμανλής επισήμανε ότι η Κυβέρνηση Παπάγου διάπραξε σφάλματα στο χειρισμό του θέματος. Όταν ο Παπάγος ζήτησε την εγγραφή του Κυπριακού, ο Καραμανλής τόνισε τους κινδύνους που επιφυλάσσονταν, λέγοντας ότι υποτιμήθηκαν οι δυσκολίες και ότι δεν δημιουργήθηκαν οι κατάλληλες διπλωματικές και ψυχολογικές προϋποθέσεις. Επίσης, η προώθηση του Κυπριακού θα έφερνε τη χώρα αντιμέτωπη με τη Βρετανία και την Τουρκία, θα παρέσυρε το Βαλκανικό Σύμφωνο και θα καθιστούσε δυσχερή τη θέση της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ. Ένα χρόνο αργότερα, επισήμανε πως εάν το Υπουργικό Συμβούλιο ενημερωνόταν πιο συχνά για το ζήτημα της Κύπρου, τότε θα διατύπωναν σκέψεις που θα προλάμβαναν τη σημερινή εξέλιξη. Τέλος, αναφέρει ότι η κυβέρνηση κατέφυγε τη τριμερή διάσκεψη χωρίς να έχει εξασφαλίσει ή τουλάχιστον να έχει προβλέψει τα αποτελέσματά της. ⁴⁰

Γιατί όμως ο Παπάγος υιοθέτησε αυτή τη γραμμή υψηλού ρίσκου; Σύμφωνα με τον Ηρακλείδη, μία ερμηνεία είναι ότι ο Παπάγος ήθελε να συνδυάσει το όνομά του με θετική εξέλιξη του «εθνικού ζητήματος» ως ηγέτης της «εθνικόφρονος παρατάξεως» που ήταν. Επίσης, φαίνεται πως πείσθηκε από τον στενό του συνεργάτη, πρέσβη Αλέξη Κύρου, να καταφύγει τελικά στον ΟΗΕ. Ο Κύρου πίστευε ότι η προσφυγή δεν ήταν αυτοσκοπός, αλλά το μέσο για να πεισθούν οι Βρετανοί, αλλιώς δεν επρόκειτο σε καμία περίπτωση να καμφθούν. Τέλος, από την πλευρά των Ελληνοκυπρίων, επικρατεί η άποψη ότι ο Παπάγος ενέδωσε θέλοντας η μη, γιατί δεν είχε άλλη επιλογή μπροστά στην πανελλήνια πίεση για προσφυγή. Είναι άλλωστε γνωστό ότι ο Μακάριος απειλούσε την Αθήνα ότι αν δεν προσφύγει στον ΟΗΕ, θα αναγκαζόταν να απευθυνθεί σε άλλη χώρα. ⁴¹

³⁹ Αβέρωφ-Τοσίτσας, ό.π., σ. 53.

⁴⁰ Καραμανλής, Κ., *Οι εθνικές παρακαταθήκες, Τα ελληνοτουρκικά και το Κυπριακό*, μέρος Α', Ίδρυμα «Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, Αθήνα 2018, σ. 30-31.

⁴¹ Ηρακλείδης, ό.π., σ. 182-183.

3. Η πρώτη περίοδος κυβέρνησης Καραμανλή (1956-1958)

Η πολιτική σταδιοδρομία του Καραμανλή, από την πρώτη ανάληψη της πρωθυπουργίας του τον Οκτώβριο του 1954 και έπειτα, είναι συνυφασμένη με το Κυπριακό και τις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Πρόκειται για έναν πολιτικό άνδρα που αναζητούσε έντιμες συμβιβαστικές λύσεις, οι οποίες διατηρούσαν άθικτο έναν σκληρό πυρήνα εθνικών συμφερόντων. Οι επιδιώξεις του μεταβλήθηκαν με την πάροδο του χρόνου και προς τη μορφή τους, καθώς μεταβαλλόταν συχνά και το πολιτικό πλαίσιο τόσο σε διεθνές επίπεδο όσο και στις σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας-Κύπρου. Αυτό όμως που αποτελούσε σταθερή γραμμή ήταν η επιδίωξη ειρηνικής επίλυσης των διαφορών.⁴²

3.1. Προς τις εκλογές του 1956 και οι συζητήσεις Χάρντινγκ - Μακάριου

Στις 5 Οκτωβρίου 1955, μια μέρα μετά το θάνατο του πρωθυπουργού Παπάγου, ο βασιλιάς Παύλος ανέθεσε την εντολή σχηματισμού νέας κυβέρνησης από το κόμμα της πλειοψηφίας στον Καραμανλή. Ο διορισμός του προκάλεσε γενική έκπληξη στην κοινή γνώμη, επειδή θεωρούσε ότι η διαδοχή θα κρινόταν ανάμεσα στους δύο αντιπροέδρους της κυβερνήσεως, του Στέφανου Στεφανόπουλου και του Παναγιώτη Κανελλόπουλου. Σύμφωνα με τον Ριζά, υπήρχαν τρεις λόγοι που οδήγησαν τον βασιλιά στην επιλογή του Καραμανλή. Πρώτον, οι δύο αντιπρόεδροι ήταν μεταξύ τους ανταγωνιστικοί και η επιλογή του ενός ή του άλλου θα μπορούσε να δοκιμάσει τη συνοχή του Συναγερμού. Ο βασιλιάς πίστευε πως μόνο ένας αξιόπιστος πολιτικός θα κρατούσε στερεή τη συνοχή του κόμματος και θα λειτουργούσε ως ανάχωμα έναντι της Αριστεράς. Δεύτερον, οι δύο αντιπρόεδροι δεν ήταν ιδιαίτερα δημοφιλείς λόγω του ανεπιτυχή χειρισμού του Κυπριακού. Ο βασιλιάς πίστευε ότι ο Καραμανλής θα μπορούσε να δώσει την εικόνα ανανέωσης του πολιτικού προσωπικού. Τέλος, ο χειρισμός του Κυπριακού από τον Παπάγο ήταν ένας ακόμα κρίσιμος παράγοντας που βάραινε στην επιλογή του βασιλιά. Η προσφυγή έφερε την Ελλάδα αντιμέτωπη με τους Συμμάχους της, ιδίως με τις ΗΠΑ.⁴³ Έτσι, ο βασιλιάς κατέληξε στην εκλογή του Καραμανλή καθώς θεωρούσε ότι θα μπορούσε να βρει μια «λογική λύση», αποδεκτή από τους Βρετανούς και το NATO.⁴⁴

Μετά την επιλογή του από τον βασιλιά, ακολούθησε η ίδρυση του κόμματος «Εθνικής Ριζοσπαστικής Ένωσης» (4 Ιανουαρίου 1956) και λίγες ημέρες αργότερα ο Καραμανλής

⁴² Ριζάς, Σ., *Κωνσταντίνος Καραμανλής*, Η καθημερινή, Αθήνα 2015, σ. 111.

⁴³ Ριζάς, ό.π., σ. 24-25.

⁴⁴ Τερλέξης, Π., *Διπλωματία και πολιτική του Κυπριακού*, σ. 233-234.

διέλυσε τη Βουλή και προχώρησε σε εκλογές, που διενεργήθηκαν στις 19 Φεβρουαρίου. Ως αντίπαλος της ΕΡΕ εμφανίστηκε μια εκλογική σύμπραξη με τον τίτλο Δημοκρατική Ένωση, στο οποίο συμμετείχαν όλα σχεδόν τα κόμματα του κέντρου. Στις εκλογές η σύμπραξη αυτή πλειοψήφησε, κερδίζοντας το 48,15% των ψήφων έναντι 47,38% της ΕΡΕ. Με βάση, όμως, το εκλογικό σύστημα, η ΕΡΕ κέρδισε 165 από τις 300 βουλευτικές έδρες και η Δημοκρατική Ένωση περιορίστηκε στις 132 και οι Ανεξάρτητοι στις 3.⁴⁵

Εν τω μεταξύ, οι συζητήσεις Μακάριου και Χάρντινγκ βρίσκονταν ήδη σε εξέλιξη. Ο ίδιος ο Μακάριος, μετά την αποτυχία της τριμερούς διάσκεψης του Λονδίνου και την απόρριψη της δεύτερης προσφυγής στον ΟΗΕ, πίστευε ότι ο μόνος δρόμος πλέον ήταν εκείνος της διαπραγματεύσεως του ίδιου με τον Βρετανό Κυβερνήτη.⁴⁶ Οι συνομιλίες με τον Κυβερνήτη της Κύπρου, Στρατάρχη Χάρντινγκ, διήρκησαν από τον Οκτώβριο του 1955 έως τα τέλη Φεβρουαρίου του 1956. Από την πρώτη τους επαφή, ο Μακάριος ανακοίνωσε στον Στρατάρχη πρόταση τριών σημείων: αναγνώριση της αυτοδιάθεσης, στη συνέχεια, συνεργασία για σύνταγμα αυτοκυβέρνησης και συζήτηση για τον χρόνο εφαρμογής της αυτοδιάθεσης να αποτελεί αντικείμενο διαπραγματεύσεων μεταξύ τους. Ο Χάρντινγκ, με σκοπό να καταστήσει την κυβέρνηση Ήντεν ελαστικότερη στο θέμα της αυτοδιάθεσης, ανέφερε ότι «δεν ήταν η θέση της Κυβέρνησης της Αυτού Μεγαλειότητος πως η αρχή της Αυτοδιάθεσης ουδέποτε θα ίσχυε για την Κύπρο». Η βασική ιδέα του Κυβερνήτη ήταν η αναβολή της αυτοδιάθεσης για ορισμένα χρόνια, κατά προτίμηση για μία δεκαετία.⁴⁷

Ο Μακάριος, όμως, ακολούθησε σκληρή διαπραγματευτική γραμμή. Αρνήθηκε τη φόρμουλα με τις δύο αρνήσεις του Χάρντινγκ, απαιτώντας αλλαγές στους όρους. Ο συνομιλητής του αρχικά δεν αποδεχόταν αυτές τις απαιτήσεις, χωρίς όμως να ανεβάζει τους τόνους. Στη συνέχεια, σε μια άλλη συνάντηση, ενέδιδε λίγο. Αυτό το σκηνικό επαναλήφθηκε πολλές φορές. Κάθε φορά ο Μακάριος ζητούσε κάτι ακόμη, ενώ ο Χάρντινγκ έκανε ακόμη μια μικρή υποχώρηση. Τα κύρια ζητήματα, στα οποία ήταν δύσκολο να επιτευχθεί συμφωνία, ήταν τρία: η ανάθεση στο καθεστώς αυτοκυβέρνησης της δημόσιας τάξης και της ασφάλειας, το ποσοστό της ελληνικής συμμετοχής στη Βουλή και την κυβέρνηση και η γενική αμνηστία.⁴⁸

⁴⁵ Τσουνάκος, ό.π., σ. 749.

⁴⁶ Τερλέξης, ό.π., σ. 235.

⁴⁷ Ηρακλείδης, Α., *Το Κυπριακό: σύγκρουση και επίλυση*, σ. 44-46

⁴⁸ Ηρακλείδης, ό.π., σ. 46-47.

Σύμφωνα με μαρτυρία του Κρανιδιώτη, ο Μακάριος δεν αμφισβητούσε την ειλικρίνεια των προθέσεων του συνομιλητή του. Αυτό που τον προβλημάτιζε ήταν οι πραγματικές διαθέσεις του Λονδίνου.⁴⁹ Ωστόσο ήταν ικανοποιημένος από τις εξελίξεις και ήθελε να προχωρήσει σε συμφωνία. Από την άλλη, όμως, η εμπιστοσύνη του Χάρντινγκ είχε κλονιστεί, λόγω των συνεχών υποχωρήσεων. Είχε δημιουργηθεί η εντύπωση ότι η διαδικασία ήταν καταδικασμένη και πως ο Μακάριος δεν ήταν ειλικρινής στις προθέσεις του. Οι προτάσεις του κυβερνήτη στην τελική μορφή τους είχαν ως εξής: ένα μεταβατικό στάδιο αυτοκυβέρνησης επτά ετών, μετά από το οποίο ο κυπριακός λαός θα αποφάσιζε με δημοψήφισμα για το μέλλον του, την εκτελεστική εξουσία θα την κατείχε κυβέρνηση με Έλληνα πρωθυπουργό και υπουργικό συμβούλιο στο οποίο θα εκπροσωπούσαν και οι Τουρκοκύπριοι, η νομοθετική ενετίθεντο σε Βουλή εκλεγμένη από το λαό, με βάση την πληθυσμιακή αναλογία και ο κυβερνήτης θα διατηρούσε τις εξωτερικές υποθέσεις και τα θέματα της εσωτερικής ασφάλειας. Η άρνηση του Μακάριου οδήγησε τις συνομιλίες σε αποτυχία.⁵⁰ Ο Κρανιδιώτης αποδίδει την αποτυχία στο γεγονός ότι, αν και ο Μακάριος συνήθως έπαιρνε μόνος του τις αποφάσεις, αρεσκόταν να επιμερίζει τις ευθύνες και στους άλλους. Επιπλέον είχε πάντα μια εξαιρετική ευαισθησία απέναντι σε εκείνους που διαφωνούσαν μαζί του και προσπαθούσε με κάθε τρόπο να τους εξευμενίσει. Έκανε, έτσι, πολλές παραχωρήσεις στους αντιπάλους του τους οποίους πολλές φορές μεταχειριζόταν ευνοϊκότερα από τους φίλους του.⁵¹

3.2. Από την εξορία στο σχέδιο Ράντκλιφ

Αποτέλεσμα των αποτυχημένων διαπραγματεύσεων Χάρντινγκ-Μακάριου ήταν η σύλληψη και η εξορία του τελευταίου στις Σεϋχέλλες, στις 9 Μαρτίου 1956. Για τον Αβέρωφ, η σύλληψη του Μακάριου ήταν μια πολιτική «ανοησία», καθώς πρώτον, αντί να ηρεμήσει, φανάτισε τρομερά τα πνεύματα στην Κύπρο, δεύτερον, δεν υπήρχε κάποιος άλλος συνομιλητής με κύρος ανάλογο του Μακάριου για να έρθει σε διαπραγματεύσεις με τους Βρετανούς και, τρίτον, εμφάνιζε τη Βρετανία σαν σκληρό αποικιοκράτη του 19^{ου} αιώνα.⁵² Σύμφωνα με το επίσημο βρετανικό ανακοινωθέν, ο κυβερνήτης Χάρντινγκ διέταξε την εκτόπιση, διότι ο Αρχιεπίσκοπος «έχει τόσο πολύ εκτεθή εις την χρησιμοποίησιν της βίας για πολιτικούς σκοπούς», ώστε να αποτελεί «σημαντικόν εμπόδιον δια μian

⁴⁹ Κρανιδιώτης Ν., *Δύσκολα χρόνια: Κύπρος 1950-1960*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1981, σ. 135, 151.

⁵⁰ Ηρακλείδης, ό.π., σ. 46-49.

⁵¹ Κρανιδιώτης, ό.π., σ. 159.

⁵² Αβέρωφ-Τοσίτσας, Ε., *Ιστορία χαμένων ευκαιριών*, α' τόμος, σ. 110-111.

επιστροφών εις ειρηνικές συνθήκας». Επομένως, έπρεπε να μειωθεί η επιρροή του για να αποκατασταθεί η ειρήνη και η τάξη. Μόλις ο Καραμανλής πληροφορήθηκε το γεγονός, συγκάλεσε έκτακτο Υπουργικό Συμβούλιο, διέταξε τον Έλληνα πρεσβευτή να επιστρέψει αμέσως στην Αθήνα και τον αντιπρόσωπο στα Ηνωμένα Έθνη να καταθέσει νέα προσφυγή και να υποβάλει διαμαρτυρία στο Συμβούλιο Ασφαλείας.⁵³

Στις 22 Σεπτεμβρίου 1956 το Κυπριακό γράφτηκε και πάλι στην ημερήσια διάταξη της Ενδέκατης Συνόδου, έπειτα από αίτηση της ελληνικής κυβέρνησης. Το αίτημα ήταν και πάλι η αυτοδιάθεση. Η Αγγλία, σε μία κίνηση αντιπερισπασμού, στις 12 Οκτωβρίου αντέταξε τη δική του προσφυγή στην ελληνική προσφυγή με τον τίτλο: «*Ενίσχυση των τρομοκρατών της Κύπρου εκ μέρους της Ελλάδας*». Η Πολιτική Επιτροπή συζήτησε και τα δύο θέματα, από τις 18 έως τις 22 Φεβρουαρίου 1957. Η ελληνική κυβέρνηση ζητούσε την εφαρμογή της αυτοδιάθεσης, ενώ στις κατηγορίες της Βρετανίας ζητούσε την αποστολή μιας διερευνητικής επιτροπής εκ μέρους του ΟΗΕ, προκειμένου να ερευνήσει την κατάσταση στο νησί. Ύστερα από συζήτηση και των δύο σχεδίων, κέρδισε η πρόταση του Ινδού αντιπροσώπου Κρίσνα Μένον, ο οποίος μίλησε για μια «*ειρηνική, δημοκρατική και δίκαια λύση του Κυπριακού*». Η Επιτροπή αποφάσισε να δώσει προτεραιότητα για ψηφοφορία στο σχέδιο αποφάσεως της Ινδίας, το οποίο ψηφίστηκε με 57 ψήφους υπέρ και μία αποχή.⁵⁴

Κατά τη διάρκεια των συζητήσεων στον ΟΗΕ, οι αραβικές χώρες ήταν ανάμεσα στους πιο ένθερμους υποστηρικτές των ελληνικών θέσεων, καθώς ο Καραμανλής, ήδη την άνοιξη του 1956, επιδίωξε να ενισχύσει η Ελλάδα τους δεσμούς της με τους Άραβες, για να εξασφαλίσει τις ψήφους τους στον ΟΗΕ. Μάλιστα επιδίωξε να διευρύνει τη συνεργασία με τις αραβικές χώρες τόσο στον οικονομικό όσο και στον πολιτικό τομέα. Οι Άραβες ανταποκρίθηκαν θετικά στην ελληνική προσέγγιση, γιατί οι Βρετανοί κατείχαν στρατιωτικές βάσεις στην Κύπρο, επομένως προσδοκούσαν να διαπραγματευθεί η Ελλάδα το θέμα των βάσεων και να επιδιώξει την αποστρατικοποίηση. Η κυβέρνηση Καραμανλή ήταν αντίθετη σε αυτό, αλλά χρησιμοποίησε το αραβικό αίτημα στις διαπραγματεύσεις με τους Βρετανούς.⁵⁵

⁵³ Καραμανλής, Κ., *Οι εθνικές παρακαταθήκες*, σ. 41.

⁵⁴ Παναγιωτίδης, Ν., *Η γένεση του κυπριακού προβλήματος*, σ. 54-56.

⁵⁵ Σακκάς, Ι., *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο, 1950-2004, Εξωτερική πολιτική και Περιφερειακές Συγκρούσεις*, Κάλλιπος, Ανοιχτές Ακαδημαϊκές εκδόσεις, Αθήνα 2015, σ. 56-57.

Εν τω μεταξύ, στις 19 Δεκεμβρίου 1956, το Λονδίνο παρουσίασε νέες συνταγματικές προτάσεις, που βασίζονταν σε υπόμνημα του Βρετανού συνταγματολόγου, Λόρδου Ράντκλιφ, γι' αυτό και έμειναν γνωστές ως «Σύνταγμα Ράντκλιφ». Τα κυριότερα σημεία του Συντάγματος ήταν τα εξής:

α) Μια αποτελεσματική ελληνική πλειοψηφία στη Νομοθετική Συνέλευση. Για θέματα που αφορούσαν την Τουρκική κοινότητα, θα ήταν απαραίτητη η πλειοψηφία των 2/3 των τουρκικών μελών του Νομοθετικού Σώματος (6 Τουρκοκύπριοι, 6 διοριζόμενα μέλη και 24 Ελληνοκύπριοι). Θέματα αμύνης, εξωτερικών υποθέσεων και δημόσιας ασφάλειας θα ήταν στην αρμοδιότητα του Κυβερνήτη.

β) Η Νομοθετική Συνέλευση θα εκλεγόταν.

γ) Ο διορισμός ενός Τουρκοκυπρίου στο Υπουργικό Συμβούλιο, που θα ήταν υπεύθυνος για τις τουρκικές υποθέσεις.

δ) Ένα Ανώτατο Δικαστήριο και ένα Δικαστήριο Εγγυήσεων με ίσο αριθμό Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων και έναν ουδέτερο δικαστή ως Προέδρου του Ανωτάτου Δικαστηρίου και μια ουδέτερη προσωπικότητα ως Προέδρου του Δικαστηρίου Εγγυήσεων.

Όμως, η βρετανική κυβέρνηση εισήγαγε ένα νέο στοιχείο στο πρόβλημα, εκείνο της ιδέας της διχοτόμησης. Ενώ αναγνώριζε δημοσίως την αρχή της αυτοδιάθεσης, ο Λέννοξ Μπούντ, Υπουργός Αποικιών, δήλωσε ότι: «η κυβέρνηση της αυτής Μεγαλειότητας πιστεύει ότι η άσκηση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης σε ένα ανάμικτο πληθυσμό, θα έπρεπε να περιλαμβάνει και τη διχοτόμηση στις πιθανές λύσεις». Η ελληνική κυβέρνηση δεν ήταν διατεθειμένη ούτε καν να ακούσει για διχοτόμηση, γι' αυτό και απέρριψε τις προτάσεις.⁵⁶

3.3 Το σχέδιο Φουτ και η τέταρτη προσφυγή

Στις 28 Μαρτίου 1957, η βρετανική κυβέρνηση ανακοίνωσε την απελευθέρωση του Μακάριου και των συνεξορίστων του στις Σεϋχέλλες. Η απελευθέρωση του Αρχιεπισκόπου αποτέλεσε ευχάριστο γεγονός για τον Καραμανλή και ανακοίνωση του δήλωσε ότι η

⁵⁶ Τερλέξης, ό.π., σ. 265-268.

ενέργεια αυτή αποτελεί ένδειξη της βρετανικής κυβέρνησης για την επιδίωξη μιας ειρηνικής και δίκαιης λύσης του κυπριακού προβλήματος.⁵⁷

Λίγο αργότερα, τον Ιούλιο του 1957, υποβλήθηκε η τέταρτη προσφυγή με αποτέλεσμα να επανέλθει το ζήτημα για συζήτηση κατά τη διάρκεια της Δωδέκατης Συνόδου του ΟΗΕ, στις 9-12 Δεκεμβρίου 1957. Το ελληνικό σχέδιο απόφασης στην Πολιτική Επιτροπή του ΟΗΕ, εγκρίθηκε με 33 ψήφους έναντι 20 κατά και 25 αποχών. Υπέρ ψήφισαν αραβικές, ανατολικοευρωπαϊκές και λατινοαμερικανικές χώρες. Εναντίον τα κράτη του ΝΑΤΟ. Ήταν η πρώτη φορά που όργανο του ΟΗΕ λάβαινε απόφαση, έστω και με περιορισμένη πλειοψηφία, η οποία καθόριζε ότι η λύση του Κυπριακού θα πρέπει να στηριχθεί όχι μόνο στην αναγνώριση αλλά και στην εφαρμογή του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης. Όταν όμως το ψήφισμα της Πολιτικής Επιτροπής για το Κυπριακό τέθηκε σε ψηφοφορία στη Γενική Συνέλευση, κέρδισε την πλειοψηφία, αλλά δεν κατάφερε να συγκεντρώσει τα 2/3 των ψήφων, για να καταστεί έγκυρο. Ο ρόλος των Αμερικανών ήταν καθοριστικός, καθώς κινήθηκαν στο παρασκήνιο, για να τροποποιήσουν το ελληνικό σχέδιο και να επηρεάσουν τις ψήφους αρκετών αντιπροσωπειών υπέρ της Βρετανίας. Δεν ήταν τυχαίο που αμέσως μετά το αποτέλεσμα ο Πρωθυπουργός Μακμίλαν εξέφρασε την ικανοποίησή του για τη στάση τους στον ΟΗΕ.⁵⁸

Εν τω μεταξύ, στις 3 Δεκεμβρίου 1957 ο πολιτικός και διπλωμάτης σερ Χιου Φουτ, θα διαδεχθεί τον Χάρντινγκ. Αφού προσπάθησε να χτίσει γέφυρες επικοινωνίας και εμπιστοσύνης με τους Κύπριους και αφού μελέτησε τα προβλήματα του νησιού, μετέβη στο Λονδίνο προκειμένου να κάνει τις εισηγήσεις του. Εκεί εγκρίθηκε το νέο σχέδιο επίλυσης του συνταγματικού αδιεξόδου στο νησί (30 Δεκεμβρίου), το οποίο προέβλεπε: άμεση κατάργηση των μέτρων έκτακτης ανάγκης, επιστροφή του Μακάριου, έναρξη διαπραγματεύσεων στην Κύπρο για τη διαμόρφωση συστήματος αυτοκυβέρνησης επί επτά χρόνια με παράλληλη προσφορά εγγυήσεων στους Τουρκοκύπριους. Η βρετανική κυβέρνηση δεσμευόταν πως καμία απόφαση δεν θα λαμβανόταν αν δεν γινόταν αποδεκτή από τους Ελληνοκύπριους και τους Τουρκοκύπριους αντίστοιχα. Ωστόσο, στο τέλος της επταετίας θα ασκούσε η καθεμιά το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης. Αν στο διάστημα της επταετίας υπήρχε ελληνοτουρκική συμφωνία, τότε η Βρετανία δεσμευόταν πως θα την αποδεχόταν, με μόνη προϋπόθεση τη διατήρηση των βάσεων της στο νησί. Το

⁵⁷ Καραμανλής, ό.π., σ. 85-86.

⁵⁸ Σακκάς, ό.π., σ. 58-59.

συγκεκριμένο σχέδιο δεν προχώρησε, γιατί το απέρριψε η Τουρκία, δεδομένου πως δε δεχόταν άλλη λύση παρά μόνο τη διχοτόμηση.⁵⁹

3.4. Ο βρετανικός παράγοντας

Μετά την αποτυχημένη λήξη της Τριμερούς Συνδιάσκεψης στο Λονδίνο, στόχος της κυβέρνησης Ήντεν ήταν να περισωθεί η Βρετανική αυτοκρατορία από τη διάλυση, γι' αυτό απαραίτητη ήταν η διατήρηση του status quo στην Κύπρο. Αλλά για τη γενικότερη υποστήριξη των βρετανικών σχεδιασμών στην Ανατολική Μεσόγειο, χρειαζόταν τη βοήθεια της Τουρκίας. Ο λόγος που η Βρετανία χρειαζόταν τη βοήθεια της Τουρκίας σχετίζεται με το γεγονός πως εκείνο το διάστημα ωρίμαζαν οι συνθήκες για την κρίση του Σουέζ. Τα βρετανικά στρατεύματα θα έπρεπε να αποχωρήσουν από τη Διώρυγα μέχρι τις 19 Ιουνίου 1956. Όμως η Βρετανία επιφύλασσόταν να ανακαταλάβει τη ζώνη της Διώρυγας σε περίπτωση που ξεσπούσαν αναταραχές στη Μέση Ανατολή. Επίσης, επιχείρησε να εντάξει την μοναδική φιλική προς τη Βρετανία χώρα του αραβικού κόσμου, την Ιορδανία, στο Σύμφωνο της Βαγδάτης, αλλά χωρίς επιτυχία, καθώς ξέσπασαν εκεί αντιβρετανικές εκδηλώσεις.⁶⁰

Έτσι, η κατάσταση στην Κύπρο άλλαξε ριζικά με τους Βρετανούς να σκληραίνουν τον τρόπο διακυβέρνησης της νήσου. Στις 9 Μαρτίου οι βρετανικές αρχές συνέλαβαν και εξόρισαν τον Μακάριο στις Σεϋχέλλες, προκαλώντας έντονες αντιδράσεις σε Ελλάδα και Κύπρο. Έπειτα, επιδίωξαν να συσφίξουν τις σχέσεις τους με το τουρκοκυπριακό στοιχείο, με στόχο να το χρησιμοποιήσει εναντίον των Ελληνοκυπρίων. Αύξησαν, λοιπόν, σημαντικά τον αριθμό των Τουρκοκυπρίων στην αστυνομία, ενώ ταυτόχρονα δημιούργησαν το επικουρικό σώμα, μια μηχανοκίνητη μονάδα της αστυνομίας, αποτελούμενη κατά πλειοψηφία από Τουρκοκύπριους. Επιπλέον, ο Χάρντινγκ ενέτεινε τα μέτρα καταστολής κατά της ΕΟΚΑ, επικήρυξε τον Γρίβα για 10.000 λίρες και συνέλαβε μέλη της ΕΟΚΑ. Η εκτέλεση των Καραολή και Δημητρίου, στις 10 Μαΐου 1956, θα φέρουν νέο κύμα αντιδράσεων. Η ελληνική κυβέρνηση είχε αναλάβει σειρά ενεργειών και διαβήματα για να αποτρέψει την εκτέλεση της ποινής χωρίς όμως αποτέλεσμα.⁶¹

⁵⁹ Παναγιωτίδης, ό.π., σ. 137-138. Σακελλαρόπουλος, Σπ., *Ο κυπριακός κοινωνικός σχηματισμός*, σ. 377-378.

⁶⁰ Σακελλαρόπουλος, σ. 348-349.

⁶¹ Σακελλαρόπουλος, σ. 349-352.

Το στίγμα της βρετανικής εξωτερικής πολιτικής φαίνεται και από την ανακοίνωση του Ήντεν, την 1^η Ιουνίου 1956, σύμφωνα με την οποία το ζωτικό βρετανικό ενδιαφέρον για την Κύπρο δεν περιορίζεται μόνο εντός του ΝΑΤΟ, αλλά υπάρχουν και οικονομικά συμφέροντα. *«Η βιομηχανία της χώρας εξαρτάται από τα πετρέλαια της Μέσης Ανατολής... Απώλεια της Κύπρου σημαίνει και απώλεια ορισμένων εγκαταστάσεων για την προστασία του εφοδιασμού πετρελαίου. Και απώλεια των πετρελαίων σημαίνει ανεργία και λιμό στη Βρετανία.»*. Σε απάντηση, ο Καραμανλής δήλωσε ότι η Βρετανία έκανε επιτέλους φανερούς τους πραγματικούς λόγους της άρνησης της αυτοδιάθεσης του κυπριακού λαού και πως η ελληνική κυβέρνηση, ενισχυμένη ηθικά από τις αποκαλυπτικές αυτές δηλώσεις, θα συνέχιζε να προβάλλει το αίτημα της αυτοδιάθεσης διεθνώς. Εν ολίγοις, αυτό που ενδιέφερε τους Βρετανούς το 1956 ήταν αν θα συνεχίσουν να έχουν βάσεις στην Κύπρο, οι οποίες ήταν απαραίτητες για την άμυνα απέναντι σε μία πιθανή σοβιετική απειλή στη Μέση Ανατολή. Ταυτόχρονα ήταν σημαντική τόσο για τα εμπορικά συμφέροντα όσο και για την αποτροπή μιας αραβοϊσραηλινής διένεξης.⁶²

Στις 12 Οκτωβρίου 1956, η βρετανική κυβέρνηση υπέβαλε τη δική της προσφυγή στην Ενδέκατη Σύνοδο του ΟΗΕ. Κατήγγειλε ότι η Ελλάδα είχε παρανόμως αναμειχθεί στα εσωτερικά ζητήματα της Κύπρου, είχε στείλει κρυφά σημαντική υλική βοήθεια στους Ελληνοκύπριους και τους είχε ενθαρρύνει να εντείνουν τις προσπάθειες τους ώστε να επιβάλουν τη θέλησή δια της βίας.⁶³

Σε ότι αφορά τη διχοτόμηση, υποστηρίχτηκε από τη Βρετανία επίσημα, στις 19 Δεκέμβριο του 1956, σε ομιλία του υπουργού Αποικιών Λέννοξ Μπόουντ στη Βουλή των Κοινοτήτων. Η διχοτόμηση ήταν κυρίως διαπραγματευτικό αντίβαρο στην Ένωση και όχι τόσο μια ρεαλιστική εναλλακτική, δεδομένου του ανάμεικτου πληθυσμού της Κύπρου. Κατά βάση, το Λονδίνο θεωρούσε τη διχοτόμηση ως το «λιγότερο κακό» σε σύγκριση με την Ένωση. Ο Ήντεν στα απομνημονεύματά του γράφει ότι το Λονδίνο χρησιμοποίησε τη διχοτόμηση ως *«μια από τις πιθανές επιλογές του κυπριακού λαού»*, αλλά ο ίδιος τη θεωρούσε *«το τελευταίο καταφύγιο ενός ηγέτη που δεν ξέρει τι να κάνει»*. Επίσης, η ιδέα της διχοτόμησης υιοθετήθηκε από την Τουρκία, η οποία την έκανε αμέσως σημαία της. Ο Μακμίλαν σημειώνει στα δικά του απομνημονεύματα ότι η Τουρκία επέμενε στη διχοτόμηση, αλλά εκείνος δεν ήταν ευχαριστημένος με τον διαχωρισμό μιας τόσο μικρής

⁶² Σακελλαρόπουλος, σ. 353-354. Καραμανλής, ό.π., σ. 56-57.

⁶³ Τερλέξης, ό.π., σ. 253-254.

περιοχής, που θα συνεπαγόταν συνοριακή ένταση και οικονομικά προβλήματα. Τέλος, σημειώνει ότι η διχοτόμηση αποτελούσε παραδοχή αποτυχίας από την πλευρά τους και ίσως εμφύλιο πόλεμο στο νησί.⁶⁴

Από αυτή τη στιγμή, η βρετανική διπλωματία συγκέντρωσε όλες τις προσπάθειές της να πείσει την κοινή γνώμη ότι δεν ήταν η Βρετανία η μόνη υπεύθυνη για τη μη εξεύρεση συμφωνημένης λύσης για το Κυπριακό. Δεν αντιτίθετο πλέον στην αρχή της αυτοδιάθεσης. Αντιθέτως, η Ελλάδα και η Τουρκία, ερμηνεύοντας την αρχή της αυτοδιάθεσης με τρόπο που εξυπηρετούσε τα ιδιαίτερα συμφέροντά τους, αποτελούσαν εμπόδιο για μια συμφωνημένη λύση.⁶⁵

Το 1957 παρατηρείται αλλαγή στην πορεία του Κυπριακού από την βρετανική πλευρά λόγω της επανεξέτασης της πολιτικής της στη Μέση Ανατολή. Η κρίση στην Αίγυπτο είχε καταδείξει ότι η Κύπρος δεν μπορούσε να παίξει σημαντικό ρόλο σε περίπτωση σύγκρουσης στην ευρύτερη περιοχή. Εκτός από τα προβλήματα που δημιουργούσε η ΕΟΚΑ, υπήρχαν και άλλοι περιορισμοί, όπως η στενότητα του χώρου για τη διασπορά των αεροσκαφών και η έλλειψη λιμανιών και αγκυροβολίων για αποβατικά σκάφη. Πιο σημαντικό όμως ήταν ότι η νέα κυβέρνηση Μακμίλαν ενδυνάμωσε τις σχέσεις της με τις ΗΠΑ μετά τη συνάντηση των ηγετών στις Βερμούδες, τον Μάρτιο του 1957, και δέσμευσε τις ΗΠΑ να βοηθήσουν τη Βρετανία στην ανάπτυξη δική της δύναμης πυρηνικής αποτροπής. Αντιμέτωπη και με οικονομικά προβλήματα, η Βρετανία αποφάσισε να αναλάβει τις ευθύνες για την υπεράσπιση των συμφερόντων της Δύσης και όχι των δικών της. Πλέον η Κύπρος ήταν βάρος για αυτήν. Θα της αρκούσε να διατηρήσει ορισμένες μόνο στρατιωτικές βάσεις στο νησί με την Ελλάδα και την Τουρκία να μοιράζονται το υπόλοιπο μέρος του νησιού.⁶⁶

Έτσι, στην προσφυγή για το Κυπριακό, τον Δεκέμβριο του 1957, ο Βρετανός αντιπρόσωπος Νόουμπλ δήλωσε ότι το Κυπριακό δεν ήταν αποικιακό ζήτημα, αλλά πολιτικό, μεταξύ τριών Κυβερνήσεων (Ελλάδας, Τουρκίας, Βρετανίας). Κατηγόρησε την Ελλάδα ότι δημιουργούσε προβλήματα ως προς την εύρεση μιας κοινής λύσης, διότι επέμενε στην Ένωση. Τέλος, λίγο πριν προχωρήσει η Συνέλευση σε ονομαστική ψηφοφορία του ελληνικού σχεδίου, πάλι τόνισε πως η λύση στο Κυπριακό πρέπει να ικανοποιεί όλους

⁶⁴ Ηρακλείδης, Α., *Κυπριακό πρόβλημα 1947-2004*, σ. 152-153.

⁶⁵ Τερλέξης, ό.π., σ. 269

⁶⁶ Σακκάς, ό.π., σ. 58.

τους ενδιαφερομένους και πως στην ουσία η Ελλάδα, μέσω της αρχής της αυτοδιάθεσης των λαών, επιδίωκε την προσάρτηση της νήσου.⁶⁷

3.5. Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις

Από την πρώτη στιγμή ανάληψης της εξουσίας, ο Καραμανλής είχε να αντιμετωπίσει το Κυπριακό, το οποίο διερχόταν οξύτερη φάση, ιδίως μετά τα γεγονότα της Κωνσταντινούπολης. Επίσης, το ενωτικό αίτημα είχε συντηρήσει τη σκληρή αντίδραση της Βρετανίας και της Τουρκίας. Ο Καραμανλής, όμως, δεν αγνοούσε ότι η Τουρκία ήταν αναγκαία σύμμαχος ενόψει του λεγόμενου από Βορρά κινδύνου. Αλλά και η Τουρκία, συμμεριζόμενη τις ίδιες ανησυχίες για από Βορρά απειλή έναντι της ίδιας της Σοβιετικής Ένωσης, θεωρούσε αναγκαία τη συμμαχία με την Ελλάδα, ώστε να επιτευχθεί στοιχειώδης στρατιωτική κάλυψη των βόρειων συνόρων και έμπρακτη πολιτική αλληλεγγύη έναντι του σοβιετικού συνασπισμού. Για αυτό, λοιπόν, το Κυπριακό δεν έπρεπε να αποτελέσει παράγοντα υπονόμησης του βασικού διεθνούς προσανατολισμού της Αθήνας.⁶⁸

Αν και η Τουρκία πρόσφερε ηθική ικανοποίηση στην Ελλάδα, όταν η κυβέρνηση Καραμανλή αντέδρασε για τα Σεπτεμβριανά σε επίπεδο NATO, τιμώντας την ελληνική σημαία σε ειδική τελετή στη Σμύρνη και δίνοντας αποζημίωση στον Έλληνα πρόξενο για τις ζημιές που σημειώθηκαν από τα επεισόδια, παρά ταύτα οι ελληνοτουρκικές σχέσεις κατρακυλούσαν ταχύτατα, εισερχόμενες σε φάση μόνιμης οξύτητας. Η τουρκική κυβέρνηση, αν και ανέλαβε, τουλάχιστον θεωρητικώς, να αποζημιώσει τους Έλληνες της Πόλης, απειλούσε με πόλεμο σε περίπτωση ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα. Μετά τη λήξη της Διάσκεψης του Λονδίνου, αρνήθηκε να συζητήσει οποιαδήποτε μορφή αυτοκυβέρνησης του κυπριακού λαού μέχρι να αποσυρθεί το ελληνικό αίτημα για αυτοδιάθεση.⁶⁹

Η Κρίση του Σουέζ με αποκορύφωμα την αποτυχημένη εισβολή Βρετανών, Γάλλων και Ισραηλινών τον Νοέμβριο του 1956, είχαν ως αποτέλεσμα η Τουρκία να εμφανίζεται ως σταθερός και ισχυρός σύμμαχος της Βρετανίας στην περιοχή. Έτσι, η Βρετανία αισθανόταν την υποχρέωση να στηρίξει την τουρκική πολιτική στο Κυπριακό. Ακόμη και ακραίες τουρκικές θέσεις έβρισκαν ευήκοα ώτα στη Βρετανία, όπως για παράδειγμα το ψήφισμα της κυβέρνησης Μεντερές, τον Ιούλιο του 1956, για την Κύπρο, σύμφωνα με το οποίο: η

⁶⁷ Αβέρωφ-Τοσίτσας, ό.π., σ. 286, 311.

⁶⁸ Ριζάς, ό.π., σ. 111-112.

⁶⁹ Συρίγος, Α., *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*, σ. 139.

Κύπρος είναι ζωτική για την ασφάλεια της Τουρκίας, πρέπει να επανέλθει στην Τουρκία, σε περίπτωση που η Βρετανία εγκαταλείψει το νησί. Εάν, όμως, η Κύπρος παραχωρηθεί στην Ελλάδα, τότε η Τουρκία πρέπει να επαναφέρει το ζήτημα της Δυτικής Θράκης και της Δωδεκανήσου. Μόνο από το φθινόπωρο του 1956, η τουρκική ηγεσία, έπειτα από προτροπή του Λέννοξ Μπούντ, ο οποίος επισήμανε ότι η Τουρκία πρέπει να υιοθετήσει μια πιο ρεαλιστική πολιτική για την Κύπρο, προσανατολίστηκε προς την πολιτική της διχοτόμησης. Από τότε επικράτησε και το σύνθημα «ή ταξίμ ή θάνατος».⁷⁰

Έντονη κριτική ασκήθηκε όσον αφορά την προέλευση της ιδέας της διχοτόμησης. Σύμφωνα με τον Τούρκο Πρεσβευτή της Αθήνας, Σεττάρ Ικσέλ, η ιδέα της διχοτόμησης γεννήθηκε στην Αθήνα, από τον Έλληνα Υπουργό Εξωτερικών Αβέρωφ. Ο Ικσέλ συγκεκριμένα ισχυριζόταν, ότι η πρόταση έγινε κατά τη διάρκεια μιας συνομιλίας μεταξύ του Αβέρωφ και του ίδιου στην Αθήνα, στις 6 Οκτωβρίου 1956. Κατά τον Ικσέλ, ο Αβέρωφ τον ρώτησε αν η τουρκική κυβέρνηση θα ήταν πρόθυμη να δεχθεί μια λύση, που θα χώριζε την Κύπρο σε ελληνικό και τουρκικό τμήμα. Ο ίδιος απάντησε πως δεν ήταν σε θέση να δώσει απάντηση αμέσως και ζήτησε να συμβουλευτεί πρώτα την κυβέρνησή του. Ο Αβέρωφ, εν συνεχεία, διευκρίνισε ότι πρότασή του θα έπρεπε να θεωρηθεί δική του και όχι της ελληνικής κυβέρνησης. Αν και ο Ικσέλ έκανε σύσταση να κρατήσει η Άγκυρα το θέμα μυστικό κατά παράκληση του Έλληνα υπουργού Εξωτερικών, η τουρκική κυβέρνηση άφησε να διαρρεύσει η είδηση στον τουρκικό τύπο.⁷¹ Από την πλευρά του ο Αβέρωφ υποστήριξε ότι η ιδέα της διχοτόμησης προτάθηκε από αρκετούς Βρετανούς και Τούρκους πολύ πριν ο Καραμανλής του αναθέσει το χειρισμό της εξωτερικής πολιτικής της χώρας. Επίσης υπαινίσσεται ότι ο πρέσβης της Τουρκίας είτε παρεξήγησε κάποια λόγια του είτε επιδίωξε να τον βλάψει. Τέλος, επισημαίνει πως το τουρκικό προξενείο Εξωτερικών, έκανε στις 12 Ιουνίου 1958 επίσημη ανακοίνωση, κατά την οποία «η διχοτόμηση της Κύπρου είχε προταθεί για πρώτη φορά από τον Βρετανό Υπουργό των Αποικιών, τον Δεκέμβριο του 1956.»⁷²

Στην ανακοίνωση της ιδέας της διχοτόμησης από τον Λέννοξ Μπούντ, στις 19 Δεκεμβρίου 1956, η τουρκική ηγεσία θεώρησε το σχέδιο «μια λογική βάση συζητήσεως». Σε περαιτέρω δηλώσεις που έγιναν στην Τουρκική Εθνοσυνέλευση, ο Μεντερές δήλωσε ότι υποστήριζε τη λύση της διχοτομήσεως. Μόνο η διατήρηση του status quo ή η διχοτόμηση

⁷⁰ Συρίγος, ό.π., σ. 140-141. Kizilyurek, N., *Οι Τουρκοκύπριοι, η Τουρκία και το Κυπριακό*, σ. 78.

⁷¹ Τερλέξης, ό.π., σ. 275-276.

⁷² Αβέρωφ-Τοσίτσας, ό.π., σ. 214-217.

θα γινόταν αποδεκτή από την Τουρκία. «Ο διαμελισμός της Κύπρου στη μέση αποτελεί ήδη θυσία για την Τουρκία και δε θα δεχτούμε καμία μεγαλύτερη θυσία από αυτή» τόνισε ο Μεντερές. Από την άλλη πλευρά, η Αθήνα ισχυρίστηκε ότι η ιδέα της διχοτόμησης ήταν αποτέλεσμα κοινής συνεργασίας Λονδίνου και Άγκυρας, με σκοπό να εκβιάσουν την Αθήνα και τους Ελληνοκυπρίους να ενδώσουν σε λύσεις που θα ευνοούσαν τις τουρκοβρετανικές απόψεις.⁷³

Στις συζητήσεις της ελληνικής προσφυγής για το Κυπριακό στον ΟΗΕ, στις 18-22 Φεβρουαρίου 1957, η Τουρκία κράτησε σκληρή στάση έναντι της Ελλάδας. Ο μόνιμος Τούρκος Αντιπρόσωπος, Σελίμ Σαρπέρ, παρουσίασε τις τουρκικές θέσεις τονίζοντας πως η Κύπρος ανήκε γεωγραφικά και οικονομικά στην Τουρκία και πως, σε περίπτωση που το νησί παραχωρούνταν στην Ελλάδα, η τουρκική μειονότητα, μικρή και αδύνατη, θα χανόταν μέσα σε μία ελληνική Κύπρο. Κατηγόρησε την Ελλάδα ότι ήταν αδιάλλακτη και ασυνεννόητη και ότι προσπαθούσε να προσαρτήσει μια μακρινή περιοχή, που νομικά και γεωπολιτικά ανήκε σε άλλους. Σε απάντηση, ο Αβέρωφ τόνισε στην τουρκική πλευρά πως, με βάση τη Συμφωνία της Λοζάννης, η Τουρκία δεν είχε κανένα δικαίωμα πάνω σε παλιά εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, όπως άλλωστε είχε πει ο τότε πρωθυπουργός Ισμέτ Ινονού.⁷⁴

Σκληρή στάση κράτησε η Τουρκία, όταν πληροφορήθηκε και για την απελευθέρωση του Μακαρίου, με τον Μεντερές να καυτηριάζει στις 18 Απριλίου τους πανηγυρισμούς κατά την υποδοχή του Μακαρίου στην Αθήνα και να δηλώνει πως «όλος ο κόσμος έχει καταλάβει που βρίσκεται η πηγή της τρομοκρατίας». Κατά τον Αβέρωφ, ο Μεντερές φοβόταν ότι η απελευθέρωση του Μακαρίου σήμαινε μεγάλη βελτίωση των ελληνικών θέσεων και κάμψη της βρετανικής θέσης.⁷⁵

Το καλοκαίρι του 1957, ταυτόχρονα με την προσφυγή στον ΟΗΕ (15 Ιουλίου), η Ελλάδα προετοίμαζε σταδιακά το έδαφος για την αποδοχή της λύσης της ανεξαρτησίας. Συγκεκριμένα, ο Αβέρωφ διεμήνυσε στον Πεσμαζόγλου, Πρέσβη της Ελλάδας στην Άγκυρα, να μεταφέρει στον Μεντερές ότι η κυβέρνηση «δεν ηδύνατο να δεχθή λύσιν πέραν της ηγγυημένης ανεξαρτησίας με αναγνώρισιν της αρχής της αυτοδιαθέσεως, εφαρμοσθησομένης εις καθορισθησόμενον χρόνον». Παρόλα αυτά, η Τουρκία παρέμενε

⁷³ Τερλέξης, ό.π., 268-269, 273.

⁷⁴ Αβέρωφ-Τοσίτσας, ό.π., σ. 161-164

⁷⁵ Αβέρωφ-Τοσίτσας, ό.π., σ. 191-194.

αδιάλλακτη. Τον Οκτώβριο του 1957, ο Μεντερές κέρδισε εκ νέου τις εκλογές και ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, Τζελάλ Μπαγιάρ ανέφερε μεταξύ άλλων πως η Κύπρος είναι τουρκική περιουσία.⁷⁶

Τέλος, κατά τις συζητήσεις στον ΟΗΕ, στις 9-12 Δεκεμβρίου, η τουρκική πλευρά συνέχιζε να επιμένει ότι το Κυπριακό δεν ήταν αποικιακό θέμα, αλλά περιοχής, πως οι «λαοί» της Κύπρου είχαν δικαίωμα αυτοδιάθεσης (και όχι ο «λαός») και, τέλος, εξαπέλυσε βιαιότατη επίθεση κατά της Ελλάδας ότι ενισχύει τη δράση της ΕΟΚΑ.⁷⁷

3.6. Αναλύσεις/συμπεράσματα

Σε μία ανάλυση της ελληνικής εξωτερικής κατάστασης, που έγινε από το Στέιτ Ντιπάρτμεντ, μετά την ανάληψη της εξουσίας από τον Καραμανλή, περιγράφεται ως η μόνη φιλοδυτική κυβέρνηση της μεταπολεμικής Ελλάδας. Επικράτησαν τότε φήμες ότι, επειδή η Ουάσιγκτον επιθυμούσε το «κλείσιμο» του Κυπριακού προβλήματος όσο το δυνατόν ταχύτερα, η Αμερικανική πρεσβεία είχε παίξει κάποιο ρόλο στις παρασκηνιακές ζυμώσεις και στις εκλογές που ακολούθησαν και εγκατέστησαν τελικά τον Καραμανλή στην εξουσία. Οι φήμες εντάθηκαν λόγω και του «ύποπτου τρόπου με τον οποίο ο βασιλιάς Παύλος ενήργησε».⁷⁸

Σύμφωνα με τον Χατζηδάκη, ο Καραμανλής υπήρξε υποψήφιος του βασιλιά και των Αμερικανών. Συγκεκριμένα, στις 17 Σεπτεμβρίου 1955 φαίνεται ότι ο βασιλιάς είχε δηλώσει στον Σάιρους Σουλτσμπέργκερ ότι: *«ο μόνος τον οποίον θα ηδύνατο να καλέση να σχηματίσει κυβέρνηση, είναι ο Καραμανλής...»*. Αμέσως μετά την ανάληψη της εξουσίας από τον Καραμανλή, ο διευθυντής του τμήματος Νοτίου Ευρώπης του Φόρρεϊν Όφισ υπέβαλε έκθεση στην οποία ανέφερε ότι ο Καραμανλής *«είναι ο υποψήφιος του βασιλέως και ο πλέον ευνοούμενος των Αμερικανών, οι οποίοι τον γαμπρίζουν από πολλού χρόνου ως διάδοχον»*. Την ίδια περίοδο, ο πρέσβης της Βρετανίας στην Ελλάδα Τσαρλς Πηκ, ανέφερε το ίδιο πράγμα. Τέλος, κατά τον συγγραφέα Σπ. Παπαγεωργίου, η τελική απόφαση του βασιλιά να διορίσει πρωθυπουργό τον Καραμανλή *«οφείλεται εις νυκτερινήν συνάντησιν του μετά του Αμερικανού πρέσβεως Κάννον και του Άλμερ»*. Κατά τον Τερλέξη, όμως, ακόμη κι αν έλαβε χώρα οποιαδήποτε αμερικανική παρέμβαση με οποιονδήποτε τρόπο, στόχο είχε την εγκαθίδρυση μια σταθερής κυβέρνησης, ικανής να ελέγχει τους

⁷⁶ Σακελλαρόπουλος, ό.π., σ. 373-375.

⁷⁷ Αβέρωφ-Τοσίτσας, ό.π., σ. 287-289.

⁷⁸ Τερλέξης, ό.π., σ. 232-233.

κομμουνιστές και να αξιοποιεί τη στρατιωτική βοήθεια κατά τρόπο εποικοδομητικό για το δυτικό αμυντικό σύστημα.⁷⁹

Η υπόθεση του ναυαγίου του σχεδίου Χάρντινγκ αναδείκνυε τους περιορισμούς που έθετε στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής η λειτουργία του πολιτικού συστήματος. Η κυβέρνηση Καραμανλή ενόψει εκλογικής διαδικασίας ακολουθούσε το ένστικτο πολιτικής επιβίωσης και υποχρεωνόταν να αποφύγει τη ρεαλιστική διερεύνηση πιθανοτήτων που προέκυπταν από τη διαπραγμάτευση και να ανιχνεύσει τα πραγματικά όρια απόσπασης παραχωρήσεων. Η έλλειψη συντονισμού μεταξύ της ελληνικής και ελληνοκυπριακής πολιτικής κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων Μακάριου-Χάρντινγκ είχε ως αποτέλεσμα να χαθεί άλλη μια ευκαιρία επίλυσης του Κυπριακού.⁸⁰

Κατά τον Ηρακλείδη, βασική ευθύνη στην αποτυχία των διαπραγματεύσεων Μακάριου-Χάρντινγκ είχε ο Μακάριος, ο οποίος δεν προχώρησε απευθείας σε συμφωνία λόγω των έντονων αντιρρήσεων των ανένδοτων, και κατά δεύτερο λόγο, η κυβέρνηση Καραμανλή, λόγω της προσεκτικής έως φοβισμένης στάσης που επέδειξε. Συγκεκριμένα, η κυβέρνηση Καραμανλή είχε λίγα περιθώρια να ασκήσει πίεση για μετριοπάθεια, πράγμα που έκανε μεν αλλά πολύ διακριτικά, εξαιτίας της κατηγορίας που κυκλοφορούσε ότι τοποθετήθηκε στην εξουσία από τις ΗΠΑ για να κλείσει το Κυπριακό. Η Αθήνα συμβούλευε τον Μακάριο να δεχτεί το αποτέλεσμα των μέχρι τότε συνομιλιών, να αξιοποιηθεί κάθε δυνατότητα συνεννόησης, από την άλλη όμως δήλωνε ότι η επιλογή ήταν του Μακάριου. Η στάση αυτή βάραινε ακόμη περισσότερο τους ώμους του Αρχιεπίσκοπου και τον έκανε πιο διστακτικό έναντι των ανένδοτων.⁸¹ Κατά τον Τερλέξη, οι επικείμενες εκλογές του Φεβρουαρίου του 1956, οι διαρροές δυσανεσθημένων ηγετικών στελεχών από το κόμμα της ΕΡΕ και τα συλλαλητήρια, που αποτέλεσαν σκηνές της καθημερινής ζωής της πρωτεύουσας είχαν ως αποτέλεσμα τη μάλλον χλιαρή ελληνική κυβερνητική στάση.⁸²

Όσον αφορά το σχέδιο Ράντκλιφ, η ελληνική κυβέρνηση το απέρριψε αμέσως, επειδή, όπως είπε στη Βουλή ο Αβέρωφ, οι πρόσφατες συζητήσεις στον ΟΗΕ (Δεκέμβριος 1957) υπήρξαν προς όφελος της Ελλάδας. Αυτή η ασυζητητί απόρριψη χρησιμοποιήθηκε από την κυβέρνηση ως επιχείρημα για να αποδείξει την αδιάλλακτη πολιτική έναντι της Βρετανίας.

⁷⁹ Χατζηδάκης, ό.π., σ. 46-47. Τερλέξης, ό.π., σ. 232-233.

⁸⁰ Ριζάς, Σ., *Η ελληνική πολιτική μετά τον εμφύλιο πόλεμο, κοινοβουλευτισμός και Δικτατορία, Καστανιώτη*, Αθήνα 2008, σ. 240.

⁸¹ Ηρακλείδης Α., *Κυπριακό: σύγκρουση και επίλυση*, σ. 49-50.

⁸² Τερλέξης, ό.π., σ. 257.

Το σύνταγμα Ράντκλιφ δεν συζητήθηκε εκτενώς στη Βουλή και έτσι, κατά τον Τερλέξη, η ελληνική κυβέρνηση δεν εκμεταλλεύτηκε την ευκαιρία να αποφύγει την αγγλική δήλωση περί διχοτόμησης κατά τη διάρκεια της κοινοποίησης του συντάγματος.⁸³

Κατά τον Χατζηδάκη, ο Καραμανλής ακολούθησε γενικότερα μια πλαδαρή πολιτική απέναντι στο Κυπριακό. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι ο κυβέρνηση Καραμανλή χειρίστηκε το ζήτημα τυχολιπτικά. Τυπικά διεκήρυττε τη συνέχιση της πολιτικής των προκατόχων του, ενώ στην ουσία με παρασκηνιακή διπλωματία μεθόδευε άλλες λύσεις. Επίσης, εγκατέλειψε την ΕΟΚΑ, επειδή διέκοψε κάθε υποστήριξη και εφοδιασμό, όπως συνέβη την άνοιξη του 1956, όταν η κυβέρνηση Καραμανλή επέτρεψε διέλευση βρετανικού αεροπλάνου γεμάτο με πολεμικό υλικό για τα βρετανικά στρατεύματα που προορίζονταν για την καταπολέμηση της ΕΟΚΑ. Ακόμα, έδειξε ανοχή στα Σεπτεμβριανά του 1955 και τέλος, υιοθέτησε το δόγμα *«Η Κύπρος αποφασίζει και η Ελλάδα συμπαρίσταται»*, που οδήγησε στην απώλεια μιας ακόμα καλής ευκαιρίας για επίλυση του Κυπριακού.⁸⁴

⁸³ Τερλέξης, ό.π., σ. 270-271.

⁸⁴ Χατζηδάκης, ό.π., σ. 49-50.

4. Η δεύτερη περίοδος κυβέρνησης Καραμανλή (1958-1961)

Οι επόμενες εκλογές πραγματοποιήθηκαν πρόωρα τον Μάιο του 1958 ως απόρροια των οξύτων προβλημάτων εξωτερικής πολιτικής που αντιμετώπιζε η κυβέρνηση Καραμανλή, με σημαντικότερο το Κυπριακό. Η κρίση ξέσπασε την 1^η Μαρτίου, μετά την παραίτηση δύο υπουργών, του Γεώργιου Ράλλη και του Παναγή Παπαληγούρα και την αποχώρηση άλλων δεκατριών βουλευτών, που στέρησαν την ΕΡΕ από την κοινοβουλευτική της αυτοδυναμία. Στις εκλογές αυτές ο Καραμανλής εξασφάλισε πάλι κοινοβουλευτική πλειοψηφία με 41,2% των ψήφων και 171 έδρες. Η μεγάλη έκπληξη προήλθε από την επίδοση της ΕΔΑ, η οποία αναδείχθηκε σε αξιωματική αντιπολίτευση με 24,4% των ψήφων και 79 έδρες, σε βάρος των Φιλελευθέρων (20,7%).⁸⁵

4.1. Το σχέδιο Μακμίλαν και η παρέμβαση Σπάακ

Στις 19 Ιουνίου 1958 ήρθε στη δημοσιότητα το «Σχέδιο Μακμίλαν» για την επίλυση του Κυπριακού. Ο πρωθυπουργός της Βρετανίας Μακμίλαν αποφάσισε να χειριστεί μόνος του το ζήτημα και κατάρτισε το συγκεκριμένο σχέδιο το οποίο και θα εφάρμοζε, οποιεσδήποτε κι αν ήταν οι αντιδράσεις, κι από οπουδήποτε κι αν προέρχονταν. Το σχέδιο σε γενικές γραμμές προέβλεπε τα εξής:

α) Η Κύπρος θα απολαμβάνει τα πλεονεκτήματα της συνεργασίας όχι μόνο με τη Βρετανία, αλλά και με την Ελλάδα και την Τουρκία.

β) Η βρετανική κυβέρνηση θα δεχτεί τη συνεργασία και των άλλων δύο κυβερνήσεων με σκοπό την επίτευξη ειρήνης, προόδου και ευημερίας στο νησί.

γ) Η ελληνική και τουρκική κυβέρνηση θα διορίσουν από έναν αντιπρόσωπο για να συνεργάζεται με τον κυβερνήτη.

δ) Η Κύπρος θα έχει σύστημα αντιπροσωπευτικής κυβέρνησης, ενώ κάθε κοινότητα θα είναι αυτόνομη στις κοινοτικές υποθέσεις της.

ε) Η βρετανική κυβέρνηση θα αναγνωρίσει στους ελληνοκύπριους και τουρκοκύπριους το δικαίωμα να έχουν ελληνική και τουρκική υπηκοότητα, ενώ θα μπορούν να διατηρούν και την βρετανική.

στ) Το διεθνές status του νησιού θα παραμείνει αναλλοίωτο επί επτά έτη.

⁸⁵ Ριζάς, Σ., *Κωνσταντίνος Καραμανλής*, σ. 45-47.

ζ) Σύστημα αντιπροσωπευτικής κυβέρνησης και κοινοτικής αυτονομίας θα αναπτυχθεί σε συνεργασία με αντιπροσώπους των δύο κοινοτήτων και με αντιπροσώπους της ελληνικής και της τουρκικής κυβέρνησης.

η) Η βρετανική κυβέρνηση θα προχωρήσει σταδιακά στη χαλάρωση των έκτακτων μέτρων και κάποια στιγμή να τερματίσει την κατάσταση έκτακτης ανάγκης.

θ) Τέλος, ακολουθούσαν διευκρινίσεις για τις κύριες γραμμές του νέου Συντάγματος: Κοινοτικές Βουλές για τα κοινοτικά ζητήματα, τα άλλα θέματα θα ήταν της αρμοδιότητας εννεαμελούς Υπουργικού Συμβουλίου, που θα το αποτελούσαν ο Κυβερνήτης, οι Αντιπρόσωποι Ελλάδας και Τουρκίας και έξι μέλη των Κοινοτικών Βουλών, τέσσερις της Ελληνικής και δύο της Τουρκικής, ο κυβερνήτης θα αναλάβει τις εξωτερικές υποθέσεις, τα ζητήματα ασφάλειας και τις έκτακτες περιπτώσεις, οι δύο Αντιπρόσωποι θα έχουν ορισμένα ειδικά δικαιώματα για να προστατεύουν τις αντίστοιχες Κοινότητες από αδικίες.⁸⁶

Για πρώτη φορά λοιπόν εισαγόταν εντός των θεσμών η παρουσία κυβερνητικών εκπροσώπων της Ελλάδας και της Τουρκίας, οι οποίοι θα ασκούσαν εξουσία με δικαιώματα μεγαλύτερα των ίδιων των Κυπρίων, ενώ ετίθετο το ζήτημα της διτλής υπηκοότητας και δημιουργούνταν δύο παράλληλες θεσμικές πραγματικότητες για κάθε κοινότητα. Εν ολίγοις, άνοιγε ο δρόμος για τη διχοτόμηση.⁸⁷

Παρά τις δηλώσεις του Μακμίλαν στη Βουλή των Κοινοτήτων ότι το σχέδιό του θα «ένωνε» την Κύπρο, η ελληνική κυβέρνηση και η ελληνοκυπριακή ηγεσία δεν φάνηκαν να είχαν πεισθεί. Αντίθετα, πίστευαν ότι η εφαρμογή του σχεδίου, που έριχνε το βάρος του στην ιδέα των χωριστών κοινοτήτων και εισήγαγε την Τουρκία στη διοίκηση του νησιού, δεν δημιουργούσαν συνθήκες ενότητας. Αυτό που θα κατάφερνε το σχέδιο θα ήταν η εφαρμογή της διχοτόμησης. Επομένως, ήταν λογικό που η κυβέρνηση Καραμανλή απέρριψε το βρετανικό σχέδιο. Παρόλα αυτά, το Λονδίνο ήταν αποφασισμένο να προχωρήσει σε εφαρμογή του σχεδίου, οποιαδήποτε κι αν ήταν η αντίδραση των άλλων

⁸⁶ Αβέρωφ-Τοσίτσας, Ε., *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών (Κυπριακό, 1950-1963)*, β' τόμος, Βιβλιοπωλείο της «Εστίας», Αθήνα 1981, σ. 46-48. Σακελλαρόπουλος, Σπ., *Ο Κυπριακός κοινωνικός σχηματισμός*, σ. 394-395.

⁸⁷ Σακελλαρόπουλος, Σπ., ό.π., σ. 396.

μερών, γεγονός που αποδεικνύεται από την αποδοχή του διορισμού του Μπουρχάν Ισκίν, ως αντιπροσώπου της Τουρκίας στη Λευκωσία.⁸⁸

Στην προσπάθειά της να αποφύγει τα ολέθρια αποτελέσματα του σχεδίου Μακμίλαν, ο Καραμανλής ζήτησε τη μεσολάβηση του Γενικού Γραμματέα του NATO, Πολ Χένρυ Σπάακ. Στις 4 Αυγούστου, ο Σπάακ πρότεινε μια προσωρινή επταετή λύση με Υπουργικό Συμβούλιο, όπου την πλειοψηφία θα είχαν οι Ελληνοκύπριοι. Οι προτάσεις, όμως, αυτές έπεσαν στο κενό εξαιτίας της επιμονής της Βρετανίας να επιβάλει το σχέδιό της. Κι ενώ το όλο ζήτημα της Κύπρου βρισκόταν επί ξυρού ακμής, με την απειλή της διχοτόμησης να διαφαίνεται στον ορίζοντα, ο Σπάακ στις 23 Σεπτεμβρίου αφίχθηκε στην Αθήνα και παρουσίασε ένα ελαφρώς τροποποιημένο σχέδιο. Το επόμενο διάστημα, ο Σπάακ επιδίωξε την επίτευξη μιας διάσκεψης, όπου θα μπορούσαν να συζητηθούν οι αντίθετες ελληνικές και τουρκικές θέσεις και επιχείρησε να πείσει τους αντιπροσώπους των άλλων κρατών-μελών του NATO να πείσουν με τη σειρά τους τη Βρετανία να αναβάλει την εφαρμογή του σχεδίου της. Μετά την έντονη αντίδραση Βρετανίας και Τουρκίας και την επέμβαση των ΗΠΑ, το σχέδιο τροποποιήθηκε εκ νέου και τέθηκε μια νέα πρόταση για από κοινού συζήτηση του σχεδίου Μακμίλαν και του σχεδίου Σπάακ στη διάσκεψη. Η κυβέρνηση Καραμανλή τη δέχτηκε με δύο όρους: πέρα από τα σχέδια Μακμίλαν και Σπάακ να συζητηθεί η τελική μορφή λύσης και να συμμετάσχουν ακόμα τρεις χώρες-μέλη του NATO με μεσογειακά συμφέροντα: ΗΠΑ, Γαλλία και Ιταλία. Τελικά, η κυβέρνηση αποφάσισε να απαγκιστρώσει το Κυπριακό από το NATO. Στις 29 Οκτωβρίου, ο Καραμανλής κατηγόρησε ευθέως τη Βρετανία και την Τουρκία για την αποτυχία της μεσολαβητικής προσπάθειας του NATO.⁸⁹

4.2. Από την τελευταία προσφυγή στις συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου

Εν τω μεταξύ, το σχέδιο Μακμίλαν ανάγκασε τον Μακάριο να αλλάξει στρατηγική. Συγκεκριμένα, αποκήρυξε την Ένωση και προσανατολίστηκε προς λύση ανεξαρτησίας. Μάλιστα, τον Σεπτέμβριο του 1958, διαμήνυσε στην Αγγλίδα βουλευτή των Εργατικών, Μπάρμπαρα Κασλ, ότι ήταν έτοιμος να δεχτεί λύση ανεξαρτησίας με αποκλεισμό τόσο της ένωσης όσο και της διχοτόμησης. Ο Αρχιεπίσκοπος είχε κατανοήσει πλήρως ότι ο τελικός αντικειμενικός σκοπός δεν μπορούσε να εκπληρωθεί. Η ελληνική κυβέρνηση θα συναινέσει

⁸⁸ Τερλέξης, ό.π., σ. 287-289.

⁸⁹ Παναγιωτίδης, Ν., *Η γένεση του Κυπριακού προβλήματος*, σ. 160-163.

στην απόφαση του Μακάριου.⁹⁰ Πράγματι, στις 29 Σεπτεμβρίου ο Καραμανλής δήλωνε δημοσίως ότι σκοπός της Ελλάδας ήταν η ελευθερία της Κύπρου, γι' αυτό και προέβαλε διεθνώς το αίτημα της αυτοδιάθεσης. Εν όψει του κινδύνου να επιδεινωθεί περισσότερο η κατάσταση στην Κύπρο και να κλονισθούν ανεπανόρθωτα οι σχέσεις της Ελλάδας με τους συμμάχους, ο Καραμανλής δήλωνε ότι θα υποστηρίξει την λύση της ανεξαρτησίας.⁹¹

Επίσης, η ελληνική κυβέρνηση είχε ήδη καταθέσει στον ΟΗΕ την πέμπτη και τελευταία προσφυγή (15 Αυγούστου 1958) υπέρ της δημιουργίας ανεξάρτητου κυπριακού Κράτους. Το ελληνικό αίτημα βασιζόταν στην αμετακίνητη θέση ότι το Κυπριακό είναι πρόβλημα που αφορά την ελευθερία και αυτοδιάθεση του κυπριακού λαού. Σχέδια, όπως εκείνο του Μακμίλαν, θεωρούνταν αντιδημοκρατικά και αντίθετα στις αρχές του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ. Το κλίμα όμως στη Γενική Συνέλευση δεν ήταν ευνοϊκό για τις ελληνικές θέσεις, καθώς η απόρριψη της πρωτοβουλίας του Σπάκ για σύγκληση διασκέψεως έτεινε να προσδώσει στην Ελλάδα το χαρακτηρισμό του αδιάλλακτου κράτους.⁹² Η Πολιτική Επιτροπή της Δεκάτης Τρίτης Συνόδου συζήτησε το θέμα με τίτλο: «*Το Κυπριακό θέμα*» από τις 25 Νοεμβρίου έως τις 4 Δεκεμβρίου 1958. Κατά το διάστημα αυτό προτάθηκαν συνολικά επτά σχέδια αποφάσεων: Βρετανίας, Ελλάδας, Τουρκίας, Κολομβίας, Ιράν, Βελγίου και ένα σχέδιο υποστηριζόμενο από μια ομάδα δέκα κρατών. Στις 4 Δεκεμβρίου η Πολιτική Επιτροπή αποφάσισε να συζητήσει και να αποφασίσει πρώτα για το ιρανικό σχέδιο, το οποίο έλαβε 31 ψήφους υπέρ, 22 κατά και 28 αποχές. Η Βρετανία, η Τουρκία, οι ΗΠΑ και οι περισσότερες χώρες του NATO ψήφισαν υπέρ του σχεδίου. Η Ελλάδα το καταψήφισε. Επειδή το ιρακινό σχέδιο δεν είχε καμία ελπίδα να συγκεντρώσει τα 2/3 των ψήφων στην Ολομέλεια, ο Μεξικανός αντιπρόσωπος, σε συνεννόηση με τους αντιπροσώπους της Βρετανίας, Ελλάδας και Τουρκίας, παρουσίασε στην επιτροπή ένα «συμφιλιωτικό» σχέδιο, το οποίο μιλούσε για τη συνέχιση των προσπαθειών «*προς επίτευξη μιας ειρηνικής, δημοκρατικής και δικαίας λύσεως*».⁹³

Λίγες μέρες μετά τη λήξη της Ολομέλειας και συγκεκριμένα στις 9 Δεκεμβρίου, ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών Ζορλού προσέγγισε τον Αβέρωφ και εκδήλωσε τη διάθεση της κυβερνήσεώς του για διμερή συνεννόηση με την Ελλάδα για ειρηνική επίλυση του Κυπριακού. Ακολούθησε μια δεύτερη συνάντηση των δύο υπουργών στο Παρίσι, στις 18

⁹⁰ Παναγιωτίδης, ό.π., σ. 163-164.

⁹¹ Καραμανλής, Κ., *Οι εθνικές παρακαταθήκες*, σ. 117.

⁹² Καραμανλής, ό.π., σ. 131.

⁹³ Τερλέξης, ό.π., σ. 193-194.

Δεκεμβρίου. Μέχρι τις αρχές του Φεβρουαρίου 1959, οι δύο πλευρές είχαν σημειώσει πρόοδο ικανή να εγγυηθεί την επιτυχία της συνάντησης Καραμανλή-Μεντερές στη Ζυρίχη. Εκεί επιτεύχθηκε προκαταρκτική συμφωνία για την παροχή εγγυημένης ανεξαρτησίας στη βάση της συμμετοχής και των δύο κοινοτήτων στη διακυβέρνηση του νησιού. Ο Μακάριος συναίνεσε στους χειρισμούς της ελληνικής κυβερνήσεως. Ωστόσο, κατά τη Συνδιάσκεψη του Λονδίνου, στην οποία έλαβαν μέρος και οι ηγέτες της ελληνοκυπριακής και τουρκοκυπριακής πλευράς, ο Μακάριος αρνήθηκε προς στιγμήν να υπογράψει την τελική συμφωνία. Όταν ο Καραμανλής του απάντησε ότι σε περίπτωση που δεν συμφωνούσε, θα τερμάτιζε οριστικά την κυπριακή πολιτική της κυβερνήσεώς του, υποχώρησε και τελικά στις 19 Φεβρουαρίου όλα τα μέρη έθεσαν τις υπογραφές τους στα κείμενα που αποτελούσαν τη βάση για τη συνταγματική συγκρότηση της Κυπριακής Δημοκρατίας.⁹⁴

Βάσει των Γενικών Αρχών που συμφωνήθηκαν:

α) Η Κύπρος ανακηρυσσόταν ανεξάρτητη Δημοκρατία. Για να κατοχυρωθεί η έννοια του ανεξάρτητου, οι δύο κυβερνήσεις Ελλάδας και Τουρκίας θα αναλάμβαναν την υποχρέωση να στηρίξουν την εισδοχή της Κύπρου στον ΟΗΕ.

β) Η σημαία του νέου κράτους θα ήταν ουδέτερη, ενώ επίσημες γλώσσες θα ήταν η ελληνική και η τουρκική.

γ) Το σύστημα διακυβέρνησης θα ήταν προεδρικό. Πρόεδρος (Ελληνοκύπριος) και Αντιπρόεδρος (Τουρκοκύπριος) θα εκλέγονταν για πέντε χρόνια από τις αντίστοιχες κοινότητες, θα είχαν δικαίωμα αρνησικυρίας (βέτο) για νόμους και αποφάσεις που θα αφορούσαν την εξωτερική πολιτική, την άμυνα και την ασφάλεια.

δ) Η κυβέρνηση θα αποτελούνταν από επτά Ελληνοκύπριους και από τρεις Τουρκοκύπριους. Ένας από τους τελευταίους θα έπρεπε να είναι Υπουργός Εξωτερικών ή Αμύνης ή Οικονομικών.

ε) Στη Βουλή των Αντιπροσώπων το 70% θα ήταν Ελληνοκύπριοι και το 30% Τουρκοκύπριοι. Η νομοθετική εξουσία θα θέσπιζε τους νόμους με απλή πλειοψηφία, εκτός από τους νόμους που αφορούν την άσκηση εκλογικού δικαιώματος, τους τελωνειακούς

⁹⁴ Ριζάς, Σ., και Στεφανίδης, Ι., *Ελληνική Πολιτική Ιστορία 1950-2004*, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2009, σ. 93-94.

δασμούς και τους φόρους. Αυτοί οι νόμοι θα έπρεπε να ψηφίζονται με χωριστή πλειοψηφία των δύο εθνικών τμημάτων της Βουλής.

στ) Θα υπήρχαν δύο χωριστές κοινοτικές Βουλές που καθεμιά θα είχε ειδικές αρμοδιότητες για θέματα θρησκευτικά, εκπαιδευτικά και πνευματικά. Επίσης, χωριστοί δήμοι θα λειτουργούσαν στις πέντε κυριότερες πόλεις της νήσου για μια δοκιμαστική περίοδο τεσσάρων ετών.

Αν υπήρχε σύγκρουση αρμοδιοτήτων, τη διαφορά θα την έλυνε Ανώτατο Δικαστήριο, αποτελούμενο από έναν Ελληνοκύπριο και έναν Τουρκοκύπριο δικαστή, με πρόεδρο έναν ξένο κοινής αποδοχής.⁹⁵

Τέλος, οι Συνθήκες Εγγυήσεως και Συμμαχίας θα ήταν βασικές διατάξεις του Συντάγματος, Συγκεκριμένα:

α) Η Συνθήκη Εγγυήσεως, που υπογράφηκε από τη Βρετανία, την Ελλάδα, την Κύπρο και την Τουρκία, εγγυόταν τη διατήρηση του διεθνούς καθεστώτος της Κύπρου, αλλά και τα βασικά άρθρα του μελλοντικού Συντάγματος. Τα άρθρα 1 και 2 απαγόρευαν να γίνει οποιαδήποτε ένωση ή διχοτόμηση της Κύπρου, αλλά και οποιαδήποτε δραστηριότητα προς την κατεύθυνση αυτή. Το άρθρο 3 δεν άφηνε καμία αμφιβολία ως προς το ότι κάθε παρέμβαση των εγγυητριών Δυνάμεων θα γινόταν αφού προηγούνταν διαβουλεύσεις μεταξύ τους με σκοπό «την αποκατάσταση των πραγμάτων της καθιερωμένης δια της παρούσης Συνθήκης».

β) Η Συνθήκη Συμμαχίας μεταξύ Ελλάδας-Κύπρου-Τουρκίας απέβλεπε στη συνεργασία για να «αποκρούσουν πάσαν επίθεσιν, άμεσον ή έμμεσον, στρεφόμενον κατά της ανεξαρτησίας και της εδαφικής ακεραιότητας της Δημοκρατίας της Κύπρου». Επίσης, θα ιδρυόταν Τριμερές Στρατηγείο, με 950 Έλληνες αξιωματικούς, υπαξιωματικούς και στρατιώτες και με 650 Τούρκους. Η αρχηγία θα αναλαμβάνεται για διάστημα ενός έτους, από έναν ανώτατο Κύπριο, Έλληνα και Τούρκο αξιωματικό.⁹⁶

⁹⁵ Αβέρωφ-Τοσίτσας, ό.π., σ. 188-190.

⁹⁶ Αβέρωφ-Τοσίτσας, ό.π., σ. 190-191.

4.3 Ο βρετανικός παράγοντας

Η βρετανική διπλωματία έφτασε τα πράγματα σε αυτό το σημείο, δηλαδή στην ετοιμολογική επιβολή του σχεδίου Μακμίλαν, δρώντας με ιδιαίτερη ευελιξία και κυνισμό. Η βρετανική υψηλή στρατηγική κατάφερνε συνεχώς να δημιουργεί «αντιπερισπασμό στην ελληνική και ελληνοτουρκική πλευρά, με αποτέλεσμα να καρπώνεται η ίδια το όφελος. Στην αρχή οι Βρετανοί δήλωναν ότι δεν υφίσταται θέμα αλλαγής κυριαρχίας στην Κύπρο. Έπειτα υποστήριξαν ότι η αρχή της αυτοδιάθεσης δεν μπορεί να εφαρμοστεί (διαπραγματεύσεις Μακάριου-Χάρντινγκ). Ακολουθώντας, αλλάζουν στάση και δηλώνουν ότι δεν έχουν αντίρρηση για εφαρμογή της αυτοδιάθεσης, εάν συμφωνούσαν Ελλάδα και Τουρκία (σχέδιο Ράντκλιφ), ενώ τώρα, στα μέσα του 1958, αποφασίζουν ότι η λύση έπρεπε να είναι διεθνής, με την Ελλάδα, την Τουρκία και τη Βρετανία να μοιράζονται επί ίσους όρους την κυριαρχία στην Κύπρο.⁹⁷ Πλέον, το Λονδίνο αποφάσισε ότι η διατήρηση στρατιωτικών βάσεων στην Κύπρο, αντί για την αποικιακή κυριαρχία στο νησί, ήταν αρκετή για να εξασφαλίσει τα συμφέροντά του στη Μέση Ανατολή.⁹⁸

Η αποφασιστική στάση της Βρετανίας να εφαρμόσει το σχέδιο Μακμίλαν φάνηκε με την επίσκεψη του ίδιου του Μακμίλαν στην Αθήνα, τον Ιούλιο 1958, όταν προσπάθησε χωρίς επιτυχία να μεταπείσει την ελληνική κυβέρνηση να αποδεχτεί το σχέδιό του. Συγκεκριμένα, ο Μακμίλαν προσπάθησε να πείσει τον Καραμανλή ότι το σχέδιό του ήταν η μόνη λύση που θα μπορούσε να σώσει την Κύπρο και να βγάλει την Ελλάδα από τη δύσκολη θέση που βρισκόταν. Δεχόταν να αλλάξουν ορισμένα μόνο σημεία του σχεδίου, όπως για παράδειγμα να «εξεταστεί» το θέμα ενιαίας Βουλής, αλλά σε καμία περίπτωση δεν δεχόταν τη ματαίωση ή την αναστολή της εφαρμογής του. Ο Καραμανλής όμως αρνήθηκε να δεχτεί την εφαρμογή του σχεδίου Μακμίλαν. Έπειτα, στις συζητήσεις που πραγματοποιήθηκαν στην Πολιτική επιτροπή του ΟΗΕ, ο Βρετανός Υφυπουργός Νόουμπλ ανέφερε όλες αυτές τις προσπάθειες της κυβέρνησής του για να βρεθεί μια φιλελεύθερη λύση, ανεκτή από τους ενδιαφερομένους, και κατηγόρησε βιαιότατα τις τρομοκρατικές ενέργειες της ΕΟΚΑ.⁹⁹

Αφού ολοκληρώθηκε με επιτυχία η ελληνοτουρκική προσέγγιση για την επίλυση του κυπριακού προβλήματος κατά τη διάρκεια των συζητήσεων στον ΟΗΕ και οι πρωθυπουργοί Ελλάδας-Τουρκίας κατέληξαν στις συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου, οι Βρετανοί τις

⁹⁷ Παναγιωτίδης, ό.π., σ. 159.

⁹⁸ Ριζάς, Σ., *Η ελληνική πολιτική μετά τον Εμφύλιο πόλεμο*, ό.π., σ. 241.

⁹⁹ Αβέρωφ-Τοσίτσας, ό.π., σ. 67-68, 105.

υποδέχτηκαν θετικά, οι οποίες έθεταν τέλος σε ένα ζήτημα, που επί σειρά ετών έπληττε το κύρος τους διεθνώς και προκαλούσε τριγμούς στο εσωτερικό του NATO. Η βασική επιδίωξη των Βρετανών, που ήταν η διατήρηση της στρατιωτικής τους παρουσίας στην Κύπρο μέσω βάσεων, πραγματοποιήθηκε. Παράλληλα η Βρετανία θα μπορούσε πλέον να αποδεσμεύσει μία δύναμη περίπου 20.000 στρατιωτών, που βρισκόταν στο νησί με σκοπό να αντιμετωπίσει την ΕΟΚΑ, και να τη χρησιμοποιήσει κάπου αλλού με πιο αποδοτικό τρόπο.

4.4. Ελληνοτουρκικές σχέσεις

Τη συγκεκριμένη περίοδο η Τουρκία εξακολουθούσε να επιμένει στην εφαρμογή της διχοτόμησης της Κύπρου. Η γραμμή αυτή αποτελούσε αντίβαρο στην Ένωση και όχι τόσο ρεαλιστική επιλογή μιας και οι πληθυσμοί ήταν ανάμικτοι. Επίσης, δεν επιθυμούσε ελληνοτουρκικά σύνορα στην Κύπρο. Δεν φαινόταν να έχει προδιαγεγραμμένο και σταθερό σχέδιο επίλυσης του Κυπριακού και τις περισσότερες φορές ήταν ελαστική στις θέσεις της, κινούμενη μεταξύ επιστροφής, διχοτόμησης και ανεξαρτησίας, αρκεί να αποσοβείτο η ένωση με την Ελλάδα. Η τάση αυτή ήταν εμφανής και στην τελευταία ελληνική προσφυγή στον ΟΗΕ.¹⁰⁰

Η αλλαγή στάσης της Τουρκίας σημειώνεται κατά τη διάρκεια της συζητήσεως για τον Κυπριακό στον ΟΗΕ, τον Δεκέμβριο του 1958, όταν ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών, Φατίν Ζορλού, πρότεινε στον Αβέρωφ διμερείς διαπραγματεύσεις για την επίλυση του Κυπριακού. Εκ πρώτης όψεως, ήταν περίεργη η υπαναχώρηση της τουρκικής πλευράς, ενώ είχε ήδη τεθεί σε εφαρμογή το σχέδιο Μακμίλαν που προέβλεπε τη μελλοντική διχοτόμηση της νήσου. Οι λόγοι αλλαγής της τουρκικής στάσης ήταν αρκετοί. Αρχικά, υπήρχε η πίεση των συμμάχων, και ιδιαιτέρως των Αμερικανών, να επιδείξει η Τουρκία μεγαλύτερη διαλλακτικότητα. Επίσης, σημαίνουν γεγονός που άλλαξε τα πράγματα ήταν η διάλυση της Βαγδάτης, λόγω της ιρακινής επανάστασης του Ιουλίου του 1958. Επιπλέον, τον Φεβρουάριο του 1958 η Συρία είχε συγχωνευθεί με την Αίγυπτο και είχαν δημιουργήσει την Ηνωμένη Αραβική Δημοκρατία. Το νέο κράτος εξοπλιζόταν από τους Σοβιετικούς και από χώρες του Συμφώνου της Βαρσοβίας. Η Τουρκία, έχοντας εκτεταμένα σύνορα με εχθρικές χώρες, φοβόταν τη δυνητική απομόνωση από τους δυτικούς συμμάχους και ζητούσε περιφερειακή στήριξη. Τυχόν αποχώρηση της Ελλάδας από το NATO και προσχώρησή της σε μια συμμαχία ουδετερόφιλων και αδέσμευτων κρατών με τη Γιουγκοσλαβία και την Ηνωμένη Αραβική Δημοκρατία θα απέκοπτε γεωγραφικά τη

¹⁰⁰ Ηρακλείδης, Α., *Κυπριακό: Σύγκρουση και Επίλυση*, σ. 275.

Τουρκία από το ΝΑΤΟ. Με το γεγονός ότι η Ελλάδα βρισκόταν σε αδιέξοδο λόγω της εφαρμογής του Σχεδίου Μακμίλαν, οι συνθήκες προσέγγισης για επίλυση του Κυπριακού υπήρξαν ιδανικές.¹⁰¹

Το κυριότερο στοιχείο που διαφαίνεται από τις συζητήσεις που έλαβαν χώρα στη Ζυρίχη είναι η επιμονή της Τουρκίας για στρατιωτική παρουσία στην Κύπρο. Οι Τούρκοι επέμεναν στην εγκαθίδρυση στη νήσο ελληνοτουρκικού στρατηγείου ή διαζευκτικά ελληνικής και τουρκικής βάσης. Εκπληκτικό είναι το γεγονός της άρνησης της Τουρκίας να ενταχθεί η Κύπρος στον ΟΗΕ ή να εγκατασταθεί στη νήσο βάση του ΝΑΤΟ, πράγμα που εκ των πραγμάτων θα τη συνέφερε, όπως σημείωνε ο Καραμανλής. Αποκαλυπτική ήταν και η ομολογία του Τούρκου διπλωμάτη Βεργκίν, σύμφωνα με την οποία: «*εάν ερχόταν η ασφάλεια των Τουρκοκυπρίων σε δύσκολη θέση, η Τουρκία θα μπορούσε να επέμβει μονομερώς. Έτσι, η τουρκική στρατιωτική δύναμη θα έπαιζε τον ρόλο του προγεφυρώματος*». Η διαπίστωση του Τούρκου διπλωμάτη αποτελούσε παραδοχή εκ μέρους της Τουρκίας ότι μελετούσε εκ των προτέρων το ενδεχόμενο εισβολής στην Κύπρο.¹⁰²

Η τουρκική πλευρά ήταν ικανοποιημένη για το τελικό αποτέλεσμα των συμφωνιών, καθώς, σύμφωνα με τον Ζορλού, διασφαλιζόταν η ηγεμονία των Τουρκοκυπρίων επί της Κύπρου, ενώ εξασφαλιζόταν η ασφάλεια της Τουρκίας από ένα πλαίσιο εγγυήσεων. Το σημαντικότερο για τον Τούρκο υπουργό ήταν πως διασφαλιζόνταν τέσσερις βασικοί στόχοι:

- α) η μη προσάρτηση της νήσου στην Ελλάδα,
- β) η παρεμπόδιση της υπαγωγής των Τουρκοκυπρίων σε μειονοτικό καθεστώς,
- γ) η εξασφάλιση της συμμετοχής της Τουρκίας στην άμυνα της Κύπρου και
- δ) η συνέχιση της βρετανικής παρουσίας μέσω στρατιωτικών βάσεων.¹⁰³

¹⁰¹ Συρίγος, Α., *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*, σ. 144.

¹⁰² Παναγιωτίδης, ό.π., σ. 172.

¹⁰³ Σακελλαρόπουλος, ό.π., σ. 425.

4.5. Αναλύσεις/Συμπεράσματα

Η εφαρμογή του σχεδίου Μακμίλαν αποτελούσε σημείο καμπής και οδήγησε σε επανεξέταση της ελληνικής πολιτικής. Μάλιστα, η κυβέρνηση Καραμανλή είχε αποκτήσει στοιχειώδη ευχέρεια κινήσεων μετά τις εκλογές του Μαΐου 1958. Η θέση της ελληνικής κυβέρνησης στην κοινή γνώμη, η οποία έτεινε να αποδίδει μεγάλη σημασία στα Ηνωμένα Έθνη, υπήρξε δυσχερής, ήδη από την εποχή της εξορίας του Μακάριου. Ο οργανισμός πάλι δεν ήταν σε θέση να παραγνωρίσει τους συσχετισμούς ισχύος στο διεθνές σύστημα. Παράταση της εκκρεμότητας σήμαινε ότι οι σχέσεις της Ελλάδας με τους συμμάχους της τίθεντο σε ακραία δοκιμασία, γεγονός που ωφελούσε μόνο το κομμουνιστικό στρατόπεδο. Η εξομάλυνση των ελληνοτουρκικών σχέσεων υπήρξε απαραίτητη για την αντιμετώπιση του από βορρά κινδύνου. Όμως, ταυτόχρονα ήταν αναγκαία η αναζήτηση μιας πολιτικής διευθέτησης εναλλακτικής προς το σχέδιο Μακμίλαν, το οποίο ήταν απαράδεκτο για την ελληνική πλευρά.¹⁰⁴

Μέχρι το τέλος του 1958 η ελληνική κυβέρνηση είχε αποδεχθεί, με τη σιωπηρή τουλάχιστον συναίνεση της ελληνοκυπριακής ηγεσίας, τους περισσότερους βασικούς όρους, που στη συνέχεια θα ενσωματώνονταν στη συμφωνία της Ζυρίχης. Η συμφωνία αυτή δεν ήταν απόρροια μιας ξαφνικής έμπνευσης των υπουργών Εξωτερικών ή των Πρωθυπουργών Ελλάδας και Τουρκίας, αλλά αποτελούσε, μάλλον, άμεση συνέπεια μιας αποχωρήσεως εκ μέρους των Αθηνών, στην προσπάθειά τους να αποτρέψουν την εφαρμογή του σχεδίου Μακμίλαν, το οποίο θα οδηγούσε αναπόφευκτα στη διχοτόμηση. Επίσης, η έλλειψη μιας καλύτερης λύσης, σε μία περίοδο που η κατάσταση επιδεινώνονταν συνεχώς, οδήγησε την ελληνική πλευρά να έρθει σε συνεννόηση με την Τουρκία. Ο ίδιος ο Αβέρωφ είχε δηλώσει ότι δεν υπήρχαν ούτε πολιτικά μέσα, ούτε στρατιωτικά για να επιτύχει η Ελλάδα εκείνο που ήθελε. Τέλος, θύμα της ελληνοτουρκικής διένεξης για την Κύπρο θα μπορούσε να είναι η ελληνική μειονότητα στην Τουρκία. Ο φόβος ότι η Κυπριακή κρίση θα είχε καταστροφική επίδραση στην ασφάλεια και την ευημερία της ελληνικής μειονότητας, εκφράστηκε επίσης από τον Αβέρωφ στη Βουλή, τον Φεβρουάριο του 1959.

¹⁰⁵

Σύμφωνα με τον Ριζά, ο Καραμανλής πίστευε ότι η συμφωνία, παρά τις ατέλειές της, σηματοδοτούσε την έναρξη ενός ελεύθερου πολιτικού βίου στο νησί. Οι όποιες δυσκολίες

¹⁰⁴ Ριζάς, ό.π., σ. 242.

¹⁰⁵ Τερλέξης, ό.π., σ. 361-362, 366-368.

θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν με υπομονετική εργασία εκ μέρους των Ελληνοκυπρίων, ώστε να ανακτηθεί η εμπιστοσύνη των Τουρκοκυπρίων και της Άγκυρας. Σε τελική ανάλυση, η παρουσία των τελευταίων δεν μπορούσε να αγνοηθεί από οποιαδήποτε ρεαλιστική ελληνική πολιτική.¹⁰⁶ Επίσης, η υπογραφή των συμφωνιών επέτρεψαν στις δύο κυβερνήσεις Ελλάδας-Τουρκίας να στρέψουν ανενόχλητες την προσοχή τους σε συζητήσεις πάνω σε άλλα βασικά θέματα, που αποτελούσαν εμπόδια στη βελτίωση των διμερών σχέσεων τους, όπως ήταν θέματα σχετικά με την ελληνική μειονότητα στην Τουρκία και τη μουσουλμανική στη Θράκη.¹⁰⁷

Η αντιπολίτευση, από την άλλη, κατηγορήσε τον Καραμανλή ότι κρατήθηκε επίτηδες στο σκοτάδι. Πολλοί θεώρησαν ότι προηγούμενες συμφωνίες, όπως εκείνη του Ράντκλιφ, υπήρξαν πιο ευνοϊκές για το Κυπριακό, άλλοι ότι δεν εκμεταλλεύτηκε η κυβέρνηση τις ευκαιρίες που δίνονταν στην Ελλάδα λόγω της κρίσης στη Μέση Ανατολή και άλλοι για την ισχυρή θέση της Τουρκίας ως εγγυήτριας του κυπριακού κράτους. Μόνο ο Παπανδρέου τόνισε πως το νέο καθεστώς της Κύπρου είχε και κάποια πλεονεκτήματα, όπως για παράδειγμα: η Κύπρος καθίσταντο κυρίαρχο κράτος, αποκαθίσταντο η ειρήνη και η ελευθερία στο νησί και οι ελληνικές συμμαχίες, προστατεύτηκε ο ελληνισμός της Κωνσταντινούπολης και πλέον η Ελλάδα μπορούσε να στραφεί στα εσωτερικά της ζητήματα.¹⁰⁸

Αυστηρή κριτική ασκεί και ο Χατζηδάκης, καθώς τονίζει πως, εκτός του ότι οι Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου απέκλειαν για πάντα την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, παρείχαν στους Τουρκοκύπριους και στην Άγκυρα περισσότερες εξουσίες από αυτές που τους αναλογούσαν. Συγκεκριμένα, οι συμφωνίες παραχωρούσαν στους Τούρκους το 30% της διοίκησης και το 40% στην στρατιωτική παρουσία, ποσοστά αρκετά υψηλά σε σχέση με την αριθμητική παρουσία τους. Επίσης, όριζαν χωριστή ελληνική και τουρκική Βουλή, χωριστούς δήμους και δικαστήρια. Καθιέρωναν το τουρκικό βέτο σε αποφάσεις της εκτελεστικής εξουσίας. Επιπλέον, ενέκριναν την παρουσία τουρκικής στρατιωτικής δύναμης 650 ανδρών και τέλος, το πιο σημαντικό, αναγνώριζαν την Τουρκία ως εγγυήτρια δύναμη με δικαίωμα μονομερούς στρατιωτικής παρεμβάσεως.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Ριζάς, Σ., *Κωνσταντίνος Καραμανλής*, σ. 116.

¹⁰⁷ Συρίγος, ό.π., σ. 147-148.

¹⁰⁸ Χατζηδάκης, Μ., *Ανοίγουμε τον φάκελο της Κύπρου*, σ. 71. Τερλέξης, ό.π., σ. 377-388.

¹⁰⁹ Χατζηδάκης, ό.π., σ. 70-71.

5. Η Κύπρος Ανεξάρτητο κράτος - Αποτίμηση

Μετά την υπογραφή των συμφωνιών, οι Βρετανοί επέτρεψαν στον Μακάριο να επιστρέψει στην Κύπρο, ενώ απέλυσαν όλους τους πολιτικούς κρατούμενους και έδωσαν αμνηστία στους καταζητούμενους. Δήλωσαν, όμως, πως ο Γρίβας έπρεπε να αποχωρήσει από το νησί. Λίγο αργότερα, η ΕΟΚΑ παρέδωσε τον οπλισμό της και ο Γρίβας γύρισε στην Αθήνα, όπου του έγινε υποδοχή εθνικού ήρωα και με κυβερνητική πρόταση προήχθη από συνταγματάρχη σε αντιστράτηγο. Οι πρώτες εκλογές για την ανάδειξη του Προέδρου της Δημοκρατίας έγιναν στις 13 Δεκεμβρίου του 1959. Πρόεδρος αναδείχθηκε ο Μακάριος με 66,85% των ψήφων. Η εκλογή του δεν οδήγησε αυτόματα στην ανακήρυξη της κυπριακής ανεξαρτησίας, διότι είχε προηγηθεί η καθυστέρηση στην προετοιμασία του Συντάγματος και οι διαφωνίες των Κυπρίων και Βρετανών σχετικά με την έκταση των βρετανικών βάσεων. Μετά από απειλές των Βρετανών ότι θα ακυρώσουν τις Συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου, επετεύχθη συμφωνία την 1^η Ιουλίου 1960 και η έκταση των βρετανικών βάσεων ορίστηκε στα 80 τ. χλμ.¹¹⁰

Μετά από αυτό, στην αίθουσα της κυπριακής Βουλής, οι εκπρόσωποι της Ελλάδας, της Τουρκίας, της Βρετανίας και ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος υπέγραψαν στις 15 Αυγούστου τα κείμενα της επίσημης πράξεως, με τα οποία έγινε η επίσημη ανακήρυξη της Κυπριακής Δημοκρατίας. Στη συνέχεια, έγινε η ορκωμοσία των Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων βουλευτών, καθώς και των υπουργών της νέας κυβέρνησης, ενώ ο Μακάριος ανέλαβε ως Πρόεδρος τα καθήκοντά του. Ο Καραμανλής δήλωσε πως η Ελλάδα θα συνεχίσει να παρέχει την αδερφική της συμπαράσταση στην Κύπρο και πως η συνεργασία όλων είναι εγγύηση για την ασφάλεια και την ευημερία του νησιού.¹¹¹ Την ίδια ημέρα άρχισαν επισήμως και οι εργασίες της βουλής, ενώ στις 17 Σεπτεμβρίου η Κύπρος έγινε το 99^ο μέλος του ΟΗΕ.¹¹²

Σύμφωνα με το σύνταγμα του 1960, η Κυπριακή Δημοκρατία συστήθηκε ως ενιαίο κράτος με δικοινοτικό χαρακτήρα. Το σύνταγμα εξαρτούσε τη λήψη αποφάσεων από τη συνεργασία και των δύο κοινοτήτων. Το σοβαρότερο πρόβλημα ήταν ότι το σύνταγμα δημιουργούσε ένα πλαίσιο δυσκίνητο, χωρίς να υπάρχουν εκείνοι οι μηχανισμοί που θα επέτρεπαν τη παράλυσή του σε περίπτωση διαφωνίας μεταξύ των δύο κοινοτήτων. Επίσης, οι Ελληνοκύπριοι αισθάνονταν ότι το καθεστώς απείχε από την εκπλήρωση των εθνικών

¹¹⁰ Σακελλαρόπουλος, Σπ., *Ο κυπριακός κοινωνικός σχηματισμός*, σ. 426-431.

¹¹¹ Καραμανλής, Κ., *Οι εθνικές παρακαταθήκες*, σ. 164-165.

¹¹² Σακελλαρόπουλος, ό.π., σ. 431.

του πόθων, που ήταν η ένωση με την Ελλάδα, και αντιλαμβάνονταν τους Τουρκοκύπριους ως μειονότητα που διέθετε υπέρμετρες δικλίδες ασφάλειας για τα δικαιώματά της, με αποτέλεσμα τη δυσλειτουργικότητα του κράτους. Από την άλλη, οι Τουρκοκύπριοι επιδίωξαν να περιφρουρήσουν την προνομιακή και σε πολλά σημεία ισότιμη θέση τους και επιθυμούσαν να συμμετέχουν ενεργά στα πολιτικά ζητήματα και να ελέγχουν το σύστημα λήψης αποφάσεων. Όμως, το πιο ανησυχητικό στοιχείο ήταν ότι και οι δύο πλευρές θεωρούσαν την κατάσταση προσωρινή. Η Κυπριακή Δημοκρατία δεν ήταν τίποτε άλλο από ένα προσωρινό ή μεταβατικό στάδιο.¹¹³

Τέλος, τη δυσκολία για ένα κράτος να λειτουργήσει ικανοποιητικά, εφόσον βασίζεται σε ένα σύστημα που κατανέμει σχεδόν εξίσου τη διοίκηση μεταξύ δύο αριθμητικώς άνισων και διαφορετικών εθνικών κοινοτήτων τονίζει και ο Τερλέξης. Το δικαίωμα αρνησικυρίας (βέτο) του Προέδρου και του Αντιπροέδρου πάνω σε θέματα εξωτερικής πολιτικής, διαρθρώσεως των ένοπλων δυνάμεων και ασφάλειας, ο χωρισμός των πέντε μεγάλων δήμων της Κύπρου σε αυτόνομους δήμους, με βάση τα φυλετικά κριτήρια, το δικαίωμα μονομερούς παρέμβασης της Τουρκίας με βάση τη Συνθήκη Εγγυήσεως και η διατήρηση του δυαδικού συστήματος τις δικαιοσύνης είναι ορισμένες διατάξεις που θα επισπεύσουν την επόμενη κρίση στην Κύπρο, λίγα χρόνια αργότερα, το 1963. Σε συνδυασμό με το ψυχολογικό κενό που δημιουργήθηκε στους Ελληνοκύπριους εξαιτίας της μη εκπλήρωσης του ονείρου τους, η Κυπριακή Πολιτεία θα αποδειχθεί ανίκανη να λειτουργήσει μέσα στα ασφυκτικά πλαίσια της Ζυρίχης.¹¹⁴

¹¹³ Συρίγος, Α, *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*, σ. 145-146.

¹¹⁴ Τερλέξης, Π., *Διπλωματία και πολιτική του Κυπριακού*, σ. 398-402.

6. Συμπεράσματα

Το Κυπριακό αποτέλεσε αντικείμενο ενδιαφέροντος για την Ελλάδα ήδη από τον 19^ο αιώνα, από την περίοδο της ιδρύσεως του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους. Παρόλα αυτά, οι μεταπολεμικές συνθήκες ήταν εκείνες που επέτρεψαν τις ελληνικές κυβερνήσεις να ασκήσουν μια πιο «επεμβατική» πολιτική επί του κυπριακού ζητήματος. Η κυβέρνηση Παπάγου, κατά την περίοδο 1952-1955, άρχισε να πιέζει τη Βρετανία να έρθει σε διμερείς διαπραγματεύσεις. Οι Βρετανοί έβλεπαν την Κύπρο ως τμήμα του αμυντικού της συστήματος στη Μέση Ανατολή, που εξασφάλιζε τα οικονομικά και στρατιωτικά τους συμφέροντα. Αρνούνταν να έρθουν σε διαπραγματεύσεις, καθώς γνώριζαν ότι το ζήτημα της αυτοδιάθεσης για την Ελλάδα σήμαινε ένωση του νησιού με την Ελλάδα.

Οι συνεχόμενες πιέσεις που δεχόταν η ελληνική κυβέρνηση από τον λαό για το Κυπριακό την οδήγησε στην άμεση επέμβαση, η οποία οδήγησε αναπόφευκτα σε μια σειρά αντιδράσεων, κυρίως της Βρετανίας, της Τουρκίας και των ΗΠΑ. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα η Ελλάδα να μετατρέψει μια εσωτερική εθνοτική διένεξη σε μία διαπολιτική διαμάχη με περίπλοκο χαρακτήρα. Επίσης, με την άμεση επέμβαση, η Ελλάδα εξασθένησε το κυπριακό ζήτημα στον ΟΗΕ. Από την πρώτη στιγμή, η Ελλάδα βασίστηκε στην ένωση. Κατά το 1954 μετέτρεψε την «ένωση» σε «αυτοδιάθεση». Όμως, η αναφορά της ενώσεως της Κύπρου με την Ελλάδα υπήρξε επιζήμια, διότι φάνηκε πως η αυτοδιάθεση δεν αφορούσε στην ουσία την ανεξαρτησία ενός λαού, αλλά την ενσωμάτωση σε άλλο κράτος. Επιπλέον, η ελληνική πολιτική ηγεσία δεν μπόρεσε να αντιληφθεί ότι οι Μεγάλες Δυνάμεις θα επιδίωκαν να κατοχυρώσουν και τα δικά τους ιδιαίτερα συμφέροντα. Γι' αυτό και άσκησαν έντονη επιρροή στον ΟΗΕ για την εκπλήρωση των στόχων τους. Εσφαλμένα η ελληνική διπλωματία θεωρούσε ότι η στάση των Μεγάλων θα μπορούσε να καμφθεί, όταν η Ελλάδα θα απαιτούσε την αναγνώριση παλαιών «θυσιών».

Τέλος, η άμεση ελληνική επέμβασή αφύπνισε το ενδιαφέρον της Τουρκίας για το μέλλον των Τουρκοκυπρίων και μεγάλωσε την ανησυχία της για το ενδεχόμενο περικύκλωσης της από ελληνικά εδάφη. Έτσι, απαίτησε να συμμετάσχει σε οποιαδήποτε συζήτηση που γινόταν σχετικά με το καθεστώς της Κύπρου. Η ελληνική διπλωματία εξ αρχής υποτίμησε τον τουρκικό παράγοντα. Όταν, όμως, το 1958 άρχισε να τίθεται σε εφαρμογή το σχέδιο Μακμίλαν με την Τουρκία να συμμετέχει στη διοίκηση με ίσους όρους, το γεγονός αυτό προκάλεσε την ανησυχία της Αθήνας.

Η λύση του 1959, αν και χαιρετήθηκε από πολλούς, επιβεβαίωσε τη θεωρία των «χαμένων ευκαιριών» για μια καλύτερη επίλυση του κυπριακού ζητήματος για την Ελλάδα. Ευνοημένες από τις συνθήκες Ζυρίχης-Λονδίνου υπήρξαν η Βρετανία και η Τουρκία. Η Βρετανία κατάφερε να διατηρήσει κάποιες στρατιωτικές βάσεις στο νησί, ενώ η Τουρκία συμμετείχε στην ίδρυση του κυπριακού κράτους ως εγγυήτρια δύναμη με δικαίωμα μονομερούς στρατιωτικής παρεμβάσεως. Η αποτυχία της ελληνικής διπλωματίας να εκπληρώσει τον αρχικό της σκοπό, που ήταν η ένωση, αποδεικνύει ότι στο Κυπριακό έγιναν πολλά λάθη.

Βιβλιογραφία:

Αβέρωφ-Τοσίτσας, Ε., *Ιστορία χαμένων ευκαιριών (κυπριακό, 1950-1963)*, α' τόμος, Εστία, Αθήνα 1981.

Αβέρωφ-Τοσίτσας, Ε., *Ιστορία χαμένων ευκαιριών (κυπριακό, 1950-1963)*, β' τόμος, Εστία, Αθήνα 1981.

Ευαγόρου, Ε., *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις από το 1923 έως σήμερα, Θεωρία διεθνών σχέσεων και στρατηγική*, Ποιότητα, Αθήνα 2010.

Ηρακλείδης, Α., *Κυπριακό πρόβλημα 1947-2004, Από την Ένωση στη Διχοτόμηση;*, Ι.Σιδέρης, Αθήνα 2006.

Ηρακλείδης, Α., *Το Κυπριακό: σύγκρουση και επίλυση*, Ι.Σιδέρης, Αθήνα 2002.

Καραμανλής, Κ., *Οι εθνικές παρακαταθήκες, Τα ελληνοτουρκικά και το Κυπριακό*, μέρος Α', Ίδρυμα «Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, Αθήνα 2018.

Κρανιδιώτης Ν., *Δύσκολα χρόνια: Κύπρος 1950-1960*, Βιβλιοπωλείο της Εστίας, Αθήνα 1981.

Μαρδάς, Κ., *Προ-Ήμια Πολέμου: οι ελληνοτουρκικές σχέσεις από τα Σεπτεμβριανά στον θαλάσσιο Αττίλα (1955-2018)*, Ι.Σιδέρης, Αθήνα 2019.

Παναγιωτίδης, Ν., *Η γένεση του κυπριακού προβλήματος: η Βρετανική, η Ελληνική και η Τουρκική Υψηλή Στρατηγική σε αντιπαράθεση 1954-1964*, Μιχάλη Σιδέρη, Αθήνα 2022.

Ριζάς, Σ., *Η ελληνική πολιτική μετά τον εμφύλιο πόλεμο, κοινοβουλευτισμός και Δικτατορία*, Καστανιώτη, Αθήνα 2008.

Ριζάς, Σ., *Κωνσταντίνος Καραμανλής, Η καθημερινή*, Αθήνα 2015.

Ριζάς, Σ., και Στεφανίδης, Ι., *Ελληνική Πολιτική Ιστορία 1950-2004*, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2009.

Σακελλαρόπουλος, Σπ., *Ο κυπριακός κοινωνικός σχηματισμός (1191-2004), από τη συγκρότηση στη διχοτόμηση*, εκδόσεις Τόπος, Αθήνα 2017.

Σακκάς, Ι., *Η Ελλάδα στη Μεσόγειο, 1950-2004, Εξωτερική πολιτική και Περιφερειακές Συγκρούσεις*, Κάλλιπος, Ανοιχτές Ακαδημαϊκές εκδόσεις, Αθήνα 2015.

Σβολόπουλος, Κ., *Ελληνική εξωτερική πολιτική 1945 – 1981*, τόμος Β', ΕΣΤΙΑ, Αθήνα 2005.

Συρίγος, Αγ., *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*, Πατάκης, Αθήνα 2022.

Τερλέξης, Π., *Διπλωματία και πολιτική του Κυπριακού*, Κέδρος, Αθήνα 2004.

Τραϊκόπουλος, Σ., *Η αναβίωση του Μεγαλοϊδεατισμού στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου*, ΑΠΘ, διδακτορική διατριβή, Θεσσαλονίκη 2020.

Τσουνάκος, Οθ., *Η περίοδος της ανασυγκρότησης (1949-1967)*, στο *Ελληνική Ιστορία*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2007, σ. 742- 755.

Χατζηδάκης, Μ., *Ανοίγουμε τον φάκελο της Κύπρου, 1950-1974, Πώς χάθηκε η ένωση 1950-1967*, τ' Α, Πελασγός, Αθήνα 2017.

Kizilyurek, N., *Οι Τουρκοκύπριοι, η Τουρκία και το Κυπριακό*, Παπαζήση, Αθήνα 2009.